

זְרוּנוֹת ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ 35 ★ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1981 ★ ΣΕΒΑΤ 5741

ושלחתנו מלהם פלטנים אל... האיים הרחוקים

«Καὶ τούς σεσωσμένους ἐξ αὐτῶν θέλω ἔξαποστείλει εἰς...
τάς νήσους τάς μακράν...» (Ησ. 66: 19).

ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΜΝΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΙΜΗΣ

ΤΟ ΣΗΜΕΡΙΝΟ τεῦχος τῶν «ΧΡΟΝΙΚΩΝ» εἶναι ἀφιερωμένο στήν Ἰσραηλιτική Κοινότητα Ζακύνθου, μιά Κοινότητα πού δέν ύπάρχει πιά.

ΤΑ ΟΣΑ θά διαβάσουν οἱ ἀναγνῶστες μας γιά τῇ ζωῇ αὐτῆς τῆς Κοινότητος εἶναι περίου τά ἵδια μέ δσα ἔχουν συμβῆ, στό πέρασμα τῶν αἰώνων, σέ δλες σχεδόν τίς Ἰσραηλιτικές Κοινότητες τῆς Ἑλλάδος. Οἱ φίλοι τῶν «ΧΡΟΝΙΚΩΝ» θά διαβάσουν γιά τό πνεῦμα μισαλλοδοξίας καὶ τίς διαβολές πού ἐπικρατοῦσαν κάποτε ἐναντίον τῶν Ἐβραίων, ἀλλά, παράλληλα, θά θαυμάσουν καὶ τῇ δραστηριότητα Χριστιανῶν μέ προοδευτικά μυαλά καὶ ἡρωικούς χαρακτῆρες, πού δέν δίστασαν νά προστατέψουν καὶ νά βοηθήσουν τούς Ἐβραίους συντοπίτες τους.

ΣΤΗ ΖΑΚΥΝΘΟ, μέ τόν ἀνεπτυγμένο πολιτισμό καὶ τό ὑψηλό πνευματικό ἐπίπεδο, ὑπῆρχαν θαρραλέοι ἱεράρχες τῆς ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ἔκκλησίας, πού σέ καιρούς χαλεπούς δέν δίστασαν νά βροντοφωνήσουν τήν ἀλήθεια γιά δι τι ἀφορᾶ τούς Ἐβραίους. Ἡ στάσις ἱεραρχῶν τοῦ διαμετρήματος τοῦ σοφοῦ Διονυσίου Λάτα (1836 – 1894) καὶ τοῦ ἡρωικοῦ Κυροῦ Χρυσοστόμου Δημητρίου (1890 – 1958) θά πρέπει, ἀσφαλῶς, νά προβληματίσῃ μερικούς σύγχρονους ἱεράρχες (λιγοστούς, εύτυχως) πού ἐπισείουν, σ' αὐτό τό τέλος τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, τόν «έβραικό μπαμπούλα» καὶ πού προσπαθοῦν νά κάνουν ἀδικαιολόγητες φυλετικές διακρίσεις μεταξύ Ἑλλήνων κι Ἐβραίων...

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ τοῦ τεύχους αύτοῦ τῶν «ΧΡΟΝΙΚΩΝ» στή Ζάκυνθο δέν γίνεται μόνο γιά νά διασώση καὶ νά προστατεύση τήν ιστορική μνήμη, ἀλλά καὶ γιά νά τιμήση τούς ἡγέτες, τούς ἀνθρώπους καὶ τόν πολιτισμό τοῦ «Φιόρο ντί Λεβάντε».

‘Ιστορικά καί Λαογραφικά τῶν Ἰσραηλιτῶν τῆς Ζακύνθου

‘Από τό μνημειώδες τρίτομο ἔργο τοῦ Λεωνίδα Χαραλάμπου Ζώνη (Ζάκυνθος 1865 – Αθήνα 1956): ΛΕΞΙΚΟΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΖΑΚΥΝΘΟΥ (ἔκδοσις ‘Εθνικοῦ Τυπογραφείου, Αθήνα 1956), μεταφέρουμε, κατ’ ἀλφαριθμητική σειρά, δόσα περὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν τῆς Ζακύνθου ἀναφέρει. Τά στοιχεῖα αὐτά, τά ὅποια παραθέτουμε αὐτούσια, φωτίζουν πολλές πτυχές τῆς Ιστορίας, τῶν ἔθιμων, τῆς καταγωγῆς καί τῆς προελεύσεως πολλῶν ἐκ τῶν μελῶν - οἰκογενειῶν τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ζακύνθου. Μᾶς παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες γιά τό πολιτι-

στικό καί τό βιοτικό ἐπίπεδο τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος, δηποτες γιά τίς σχέσεις τους μέ τό εὐρύτερο κοινωνικό σύνολο.

Τό ἔργο τοῦ Λ.Χ. Ζώη, αύτοῦ τοῦ ἀκάματου ιστοριοδίφη καί ἐργάτη τοῦ πνεύματος, χαρακτηρίζεται ἀπό τὴν αὐστηρή ἀντικειμενικότητα καί ἀμεροληψία τοῦ ἐπιστήμονα ἐρευνητῆ. Ὁ Λ.Χ. Ζώης διετέλεσε ἐπί σειράν ἐτῶν ἀρχειοφύλακας Ζακύνθου καί ὑπῆρξε ἐκδότης τοῦ δεκαπενθημέρου φιλολογικοῦ καὶ ιστορικοῦ περιοδικοῦ «Αἱ Μοῦσαι» (Ζάκυνθος 1893 – 1941). Ἐγραψε πολλές ιστορικές μονογραφίες καί φιλολογικά ὅρθρα καί

ὑπῆρξε συνεργάτης τῆς «Ἐγκυκλοπαιίδειας Μακρῆ» καί τοῦ «Λεξικοῦ Ἐλευθερουδάκη».

Ἡ ἀγάπη του, ἡ μᾶλλον τό πάθος του γιά τὴν ιστορική ἀλήθεια καί τό δίκαιο ἔκανε τὸν Λ.Χ. Ζώη ὑπέρμαχο τῆς ἀδελφικῆς καί ἀρμονικῆς συνυπάρξεως Ἰσραηλιτῶν καί Χριστιανῶν καί πάντοτε, σὲ δῆλη τοῦ τῇ ζωή, ἐργάσθηκε κατά τῆς μισαλλοδοξίας καί τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ. Γιά τὴν δόλτητα τῶν συγχρόνων του Ζακυνθίων Ἰσραηλιτῶν ὁ Λ. Χ. Ζώης συγκαταλέγεται μεταξύ τῶν «Χασιντέ Ουμότ Αολάμ», τῶν «εύσεβῶν καί δικιών τῶν ἔθνῶν».

‘Αβραάμ, κοινῶς Ἀμπραμῆς, ὄνομα ἔβραικόν. — Ραββίνος τις ἐν Ζακύνθῳ κατά τὸν ΙΕ αἰώνα. Πιθανόν νά ἦτο ὁ Α. Κωέν, ιατρός. Ἐδημοσίευσεν ὅμιλιας: Gloria dei Sapienti καὶ Esposizione ai Zalmi. Βεντούρα, οἰκογένεια ἔβραική. Βεντούρα Ἰωσῆφ, ραββίνος 1841.

Βιτάλη, οἰκογένεια ἔβραική, 1668. Μνημονεύονται οι: Ἀλέξανδρος, Magnifico Signor, 1695 καί Ἀλφόνσος, συντάξας τὴν διαθήκην του, τὸ 1703. Ὁμηριμες οἰκογένειες ἀπαντοῦν ἐν Σύρῳ καὶ Κύθνῳ.

Γαϊδούρος καὶ Φάλι. Ἐπιστεύετο ὅτι ἐν τῇ ἔβραικῇ Συναγαγῆ ἐλατρεύετο δνειος κεφαλή, δί’ ἥν καὶ δημώδη ποιήματα ἐλέγοντο. Μάλιστα, τῷ 1661, ἐγένετο ἀπόπειρα ἀρπαγῆς αὐτής ὑπὸ τίνος ἐκ Πατρών Ἀνδρέου Μηλιώνη. Κατὰ τοῦ ἀποτροπάου τούτου ἐθίμου ἀποδιδομένου εἰς τοὺς Ἰουδαίους ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν, αὐστηρῶς καὶ τεχνήτως ἀντεπέξερχεται δὲ Ἰώσηπος, δὲ Ἰουδαῖος ιστορικός, ἐν τῇ ἀπολογίᾳ του, γνωστὴ ὑπὸ τὸν τίτλον «κατ’ Ἀππίωνος».

Γανῆ, οἰκογένεια ἔβραική. Παρώνυμον τῆς οἰκογενείας Πρέτζα. Γανῆ Ἡλίας ραββίνος, 1906.

Γαόν Γιοσέφ, ραββίνος ἐκ Βενετίας, 1639.

Δαλμέδεγος, οἰκογένεια ἔβραική καταφυγοῦσα εἰς Ζάκυνθον μετά τὴν πτῶσιν τῆς Κρήτης, 1669.

Δαλμέδεγος Σαμαρτίν, ιατρός, 1732.

Δάσση Διονύσιος, (1867 – 1949), δικηγόρος ἐν Ζακύνθῳ (σημ. Χρ.: μη – ἔβραιος)... Συνέγραψε πραγματεία: «Οἱ διωγμοί τῶν ἔβραιών». Δελμέδεγος, οἰκογένεια ἐκ Κρήτης 1662, ἐξ ἥς καὶ δὲ λμέντιγκο ἐκ τῶν τελευταίων ἀντιπροσώπων τῆς ιουδαϊκῆς σκέψεως.

Δεποντάτοι, ... Επίτροποι τῶν ἔβραικῶν Συναγαγῶν. Ζαμπάτη, οἰκογένεια, 1515, πιθανόν ἐκ Κεφαλληνίας, ἔβραική.

Ιουδήθ, γνωστὴ Ζακυνθίνη παράδοσις περὶ τῆς Ιουδήθ, ἡ ὅποια ἐφόνευσε καὶ ἀπέκοψε τὴν κεφαλήν τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀσσυρίων Ολοφέρνους, ἐλευθερώσασα τὴν χώραν της, ὑπὸ Δ. Μπονίκου (Ιόνιος Ἀνθολογία Ζακύνθου, 14, – περιοδικόν).

Ισάχαρ Ἡλία, οἰκογένεια ἔβραική ἐκ Γαστούνης, 1554

Καμίτζ Ιωσήφ, ἔβραιος ιατρός, 1674. (Σημείωσις «Χρονικῶν»: ἡ Χαμίτζ. Βλέπε ἄρθρο – «Ο ραββίνος Ιωσήφ Χαμίτζ»)

Καντιώτου, οἰκογένεια ἔβραική, ἐκλιποῦσα τὸ 1555.

Καρρέρ Φρειδερίκος, (1841 – 1917) τ. βουλευτής καὶ δόμαρχος Ζακύνθου... διά τά ἐν Κερκύρᾳ καὶ Ζακύνθῳ συμβάντα τοῦ 1891 ἐξέδωσε πραγματείαν τὸ 1891 «Ιουδαῖσμός καὶ Χριστιανισμός», χαρακτηρισθεῖσαν ὑπὸ τῶν θεολόγων ὡς περισπούδαστος συγγραφή.

Κηζάν, οἰκογένεια ἔβραική ἐκ Κερκύρᾳ, 1841.

Κοέν, Κοέν Νεσίμ ραββίνος τῆς ἔβραικῆς Κοινότητος, 1919.

Κόππιου, οἰκογένεια ἔβραική 1584, ἥς δὲ Ἰσαάκ πατέρι Ιακώβ, ἀνάφερεται: με γαλο πρεπής.

Κόρε, Core, 1660 οἰκογένεια ἔβραική, ἥς δὲ Ἰουδάς, ιατρός καὶ δέκτης Εφραίμ, δόκτωρ. Ο τελευταῖος ἀπίλαυς μεγάλης φήμης ἐν Ζακύνθῳ ἐφημίσθη ἐπί μιαν ἀκόμη δετίαν ὡς δημόσιος ιατρός τὸ 1629.

Κούτη, οἰκογένεια ἔβραική, 1555, 1661.

Κωέν, οἰκογένεια ἔβραική, 1550. Ετέρα Κοέμ, 1660.

Λάτα Διονύσιος... Ἀρχιεπίσκοπος Ζακύνθου τό

ΖΑΚΥΝΘΟΣ

(Άπο τήν ἑγκυκλοπαίδεια Judaica, τ. 16ος,
σελ. 933)

Ζάκυνθος – δύο χρόνια πριν την Επανάσταση της Ελλάδας – ο Μωάες Βασολέας, ο οποίος πέρασε την περίοδο από την Επανάσταση της Ελλάδας στην Κάπη της Ζάκυνθου, στην περιοχή της Αγίας Παρασκευής, όπου έζησε με την οικογένειά του για πάνω από δέκα χρόνια.

Ό πρώτος γνωστός ραββίνος της Κοινότητος υπήρξε ο Joseph Forman, πού γεννήθηκε στις Σέρρες και ούποιος, πρό της καθόδου του στην Ζάκυνθο, ήγειτο μιας ραββινικής σχολής εκεί. Κατά τόν 1710 αιώνα ραββίνος της Κοινότητος διετέλεσε ο Jacob Ben Israel ha - hevi. Τό 1712 έλαβε χώρα μία «αίματική κατηγορία» (blood - libel) κατά τῶν Ἑβραιών. Υπήρχαν δύο Συναγαγές στην πόλη, ή μία ονομαζόμενη Ζακ ου θιν ή και ή άλλη Κρητική. Ή τελευταία σέ μικρή άποσταση από τό γκέττο, κατεστράφη τό 1712 και ζαναχτίσθηκε τό 1716. Οι Ἑβραιοί άσχολούντο μέ τίς τέχνες και τό έμποριο. Έζειτίας της αίματικής κατηγορίας και τής πτώσεως τού έμποριον ένα μέρος έξ αύτών άνεψωρσεν άπό τή νήσο. Άργοτερα, ήλθαν κι έγκαταστάθηκαν στη Ζάκυνθο Ἑβραίοι άπό τήν Κέρκυρα, Κρήτη, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη και άλλες περιοχές. Τό 1891 ο ἑβραϊκός πληθυσμός ύπελογίζετο μεταξύ 200 - 300 άτομων. Κατά τό δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο οι Ἑβραίοι άφιεμούσαν 270 άτομα. Και κατά τή διάρκεια τής γερμανικής κατοχῆς πολλοί κατέφυγαν στά βουνά, ένων 70 - 80 άτομα παρέμειναν στήν πόλη. Τό 1948 ύπήρχαν περί τούς 70 Ἑβραίους.

χλαγγια, δημεγερσια, στασις, ρεμπελιο. Τε Za-
κυνθω συνέβησαν διάφοροι όχλαγγια, ένεκα δια-
φόρων λόγων. Αι γνωστότεραι (Σημ. «Χρονικών»:
μεταφέρουμε έδω μόνο έκεινας που άφορούν και
σχετίζονται με τούς 'Εβραιους) είναι: ή του 1712, έ-
νεκα του σφαγιασθέντος χριστιανόπαιδος, κατά τῶν
'Εβραιών: ή κατά τῶν 'Εβραιών του 1760, διά τὸν
Γιούδα: ή τῆς 19 Απριλίου 1891, Μ. Παρασκευή, έ-
φοδος κατά τῶν 'Εβραιών.

Παχύλη μυθιστόρμα ύπο Γρ. Ξενοπούλου, 1909. Πρόκειται περί ἔρωτος ἐνός Χριστιανοῦ καὶ μιᾶς ἑβραιοπούλου, φονευθείσης ύπο τοῦ ἀδέλφου της τυχαίως, ἀντί τοῦ βεβηλωτοῦ τῆς οἰκογενείας της Χριστιανοῦ.

Πίμπους, ραββίνος, 1841.
Πόσου, (καὶ Ρούσου), οἰκογένεια ἑβραική, 1673, ἐκ

Παλέρμου. Ἐτέρα ἐκ Κρήτης.
Ρώς — Ἀσανά, ἡ παρ' Ἰσραηλίταις ἑορτή τῆς Πατοχρονίας ἡ τῆς Ἱερᾶς Ἀναμνήσεως ἡ τῆς ἐνάρξεως τοῦ δικαιαμέρου κατ νύξεως καὶ προσευχῆς συνδεθείσης εἰς τὴν ἔορτν ταύτην καὶ τῆς ἐνάρξεως τοῦ Πολιτικοῦ Ἁμερολογίου τοῦ Ημερολογίου τῆς Απιμορφ

1884... ἀπόγορευσεν εἰς Ἐβραίους νά γίνωνται μάρτυρες, κοινῶς κουμπάροι, εἰς χριστιανικούς γάμους... Λάτας Διονύσιος τοῦ Νικολάου... Καθηγητής τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Γυμνασίῳ Ζακύνθου. Ἐδημοσίευσε... «Γνῶμαι περὶ Ιουδαϊσμοῦ», «Ἡ Φυσικὴ κατεύθυνσις καὶ τὸ καθῆκον τῶν Ἐβραίων», μεταφρασθέν ἄγγλιστι καὶ γαλλιστι..
Λεύη, (λόρθότ. Λευη), οἰκογένεια ἑβραϊκή ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐκ Ζακύνθου. Λεύη Δαβίδ, ραββίνος τῆς ἑβραϊκῆς Κοινόπολης, 1883. Βλέπε ἐφημερίδα Ζακύνθου «Ἐλπίς» ἀρ. 1886, καὶ «Φιλελεύθερος» ἀρ. 720. Λεύη Σολομών = Ἰάκωβος, ραββίνος, 1886, προαχθείς εἰς ἀρχιραββίνον τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινόπολης Φερράρας, ἀνεψώρησεν ἐκ Ζακύνθου κατά Μάϊον 1891. Σημ. «Χρονικῶν»: Στήν «Ισραηλιτική Ἐπιτεώρηση», τοῦ Μωσῆτος Χαΐμ (Μάϊος 1912), διαβάζουμε: «Πρωτοβουλία τοῦ ἐκ Ζακύνθου Σολομάντος Λεύη, ραββίνου ἐν Φερράρᾳ Ἰταλίας, συνελέγησαν ἐν Ἰταλίᾳ ὑπέρ τῶν παθόντων ἐκ τῶν σεισμῶν ὅμοθρήσκων δρχ. 1379, αἱ ὀποῖαι κατά λεπτομερῆ λογοδοσίᾳ ἐστάλησαν εἰς τόν ὄν πρός ὄρον. Συγχαίρομεν τόν ραββίνο Λεύη διά τάς ὑπέρ τῶν ἀτυχῶν οἰκογενειῶν προσπαθείας του».

Ματζαρτώ, δόνου μεγάλας Έβραιας, Μαζαλτώβ.
Μάτζα, οικογένεια έβραική, 1690, ής δ Π. υπόρρητησεν
εις τόν Ιταλικόν στρατόν, προσχθείς ἐπὶ Ναπολέον-
τος εἰς Capo di Cavalleria καὶ τιμηθείς μὲ τό Legion
d' Onor. Διαλύθεντος τοῦ γιαμάτος του, ἐπέστρε-
ψεν εις Ζάκυνθον καὶ ιερώθη. Τό 1834 προσέφερεν
ἐκμάθησιν τῆς ιταλικῆς καὶ γαλλικῆς. Ό κανονικός
ούτος ἀπέθανε τό 1837, ἔτув 42.

Ματσαγένεια, παρώνυμον Ἰσραηλίτου.

Μιζερικόρδια, ἀδελφότης ἑβραϊκή, τό 1696.

Μόρδου, δε, οικογένεια έβραική, ήσε δὲ Ἡλίας πατέρας
Ισαάκ, διά της ἀπό 22 Μαΐου 1827 διαθήκης του,
συμβολαιογράφος Ν. Πουπλίκολας, ἐπεφόρτισε
τὸν κληρονόμον του Λευκὸν νά τίθενται εἰς κλῆρον
18 ὄντωμάτα πτωχῶν νεανίδων, ἡ εύνοουμένη τῶν
ὅποιων ὑπό τῆς τύχης νά λαμβάνη, ὡς προϊκά ἔν-
ώρα γάμου, 200 διστηλα. Παρώνυμον οικογενείας,
Λαζάρε.

Μπαλέστρα, (καί Βαλέστρα), οικογένεια ἐβραϊκή,
1700, ἑτέρα ἐκ Κορσικῆς.

Μπαμπάκι, σκωπτικόν Ἔβραιον συγχρόνου

Μπέρ, ἑβραϊκή οἰκογένεια ἐξ Ἱερουσαλήμ, 1672.

Μπολή, (καὶ Μπούλη), οἰκογένεια ἑβραική, 1697, ἡσ
παρώνυμον Μουλή.

Νεκροταφείον,... Ἀρχαῖον ἐπίσης προβάλλεται καί τό νεκροταφείον τῶν Ἐβραίων, τό ὅποιον το 1545 ἦτο εἰς ιδίαν τοποθεσίαν, ἀλλ' ἡ Κοινότης αὐτῶν ἐζήτησε καὶ ἐλαβε τὸν 25 Φεβρουαρίου 1656 ἀλληλού τοποθεσίαν στοῦ Ρωμανοῦ τῇ βρύσῃ ἐπὶ τῆς κλιτού τοῦ δικούασης κάτω τοῦ νεκροταφείου τῆς Χρυσοπηγῆς μέχρι τοῦ νεκροταφείου τοῦ ἄγ. Στυλιανοῦ καὶ περιέφθασαν τὸ μέρος ἐκείνο μέχρι τοῦ νῦν, ὡς τοιούτον, χρησιμοποιούμενον.

Νταφαράνου, (καὶ Δαφαράνου), οἰκογένεια ἐ-
βραική.

Ντορά ή, λέξις έβραική – τό ειληπτάριον όπου τά πέντε βιβλία τού Μωυσέως φυλαττόμενα είς τήν Κιβωτόν τῆς Συναγωγῆς καί τό Σάββατον διαβάζεται ἔνα μέρος κατά τήν ώρα τήν λατρείας Τοράχ. Καὶ ὅρκος συνήθης παρ' Ἐβραίοις: «Μά τή Ντορά».

Ούζιέλ, οἰκογένεια ἑβραϊκή, ἡς ὁ Ἰάκωβος δρ. Φυσικός, 1640.

γίας καὶ Θείας δικαιοσύνης. Ἔορτάζεται μεγαλοπρεπῶς ἐν τῇ Ἐβραϊκῇ Κοινότητι Ζακύνθου. Σάββατο – Σαββατόριο, Κίπούρ, ἡ παρ' Ἰσραηλίταις ἔορτή τῆς Θείας συγγνώμης, ἡ ἡμέρα ἔξιλασμοῦ. Ἔορτάζεται ἐν Ζακύνθῳ μεγαλοπρεπῶς.

Σαμί Γεζουά, ραββίνος ἐκ Πατρῶν, 1637
Σαμολῆς, ὄνομα Ἐβραϊκόν – Σαμουήλ.
Σαμουήλ, ραββίνος, 1557.
Σανγκουνή, οἰκογένεια Ἐβραϊκή ἐκ Μοδένας, 1699.
Σαραβάλης Ἰακώβ, ραββίνος ἐν Ζακύνθῳ ἀκμάσας ἐν Βενετίᾳ τὸ 1750, μνημονεύεται ἐν τῇ χωρογραφίᾳ Ἰταλίας, ὅτι ἔγραψεν ἵταλιστι: «Υπεράσπισις τῆς Θρησκείας τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραήλ». «Ο ὄρκος τῶν Ἐβραίων», καὶ «Ἐπιστολὴ ἐπὶ τῆς ποικιλίας τῶν βιβλικῶν χειρογράφων», (περιοδ. «Μούσαι», 472).
Σε γιάγ Μωσῆς, διδάσκαλος τῆς Ἐβραϊκῆς 1630. Ἡ οὐλωμός. Σολωμός μοῦ ἄπαντα: Σαλομόν, Σαλομών, Σόλωμος. Ἐκ πληροφορίας («Κρητικά Χρονικά», Θ' σελ. 466) τό επίθετον Salamon Σολωμός βρίσκεται σέ κρητικά συμβόλαια τοῦ 1271. Πρόκειται δέ δι' Ἐβραίους κατοίκους τῶν Χανίων.
Σράιμπερ 'Αβραάμ, ἀρχιραββίνος, ἐπισκεφθείς τὴν Ζάκυνθον μεσοῦντος Ἰανουαρίου 1948. «Ἐδημοσίευσε: Ἔορτοδόγιον Ἐβραϊκόν – εἰς τὴν ἑφημερίδα «Ἐβραϊκή Ἑστία», Αθῆνα, Α' 23.
Συναγωγή, Συναγώι, Οἱ Ἐβραῖοι ἀπό τῆς ἐγκαταστάσεως των ἐν Ζακύνθῳ διετήρουν Συναγωγή. Κατά τὰ ἔτη 1550 καὶ 1589 ὑπέρχον τοιαῦτα ἐν τῇ συνοικίᾳ Εὔαγγελιστρίας καὶ κατά τὸ 1652 πλησίον τοῦ Ἀγ. Δημητρίου. Ὁ Coronelli Deseript geograf., ἀναφέρει ὅτι οἱ Ἐβραῖοι τὸ 1687, χιλιοπέριπον, εἶχαν τρεῖς Συναγωγάς, ὁ δέ S. Sauveur, Tom. III, ὅτι κατά τὴν ἐπίσκεψιν του εἰς Ζάκυνθον ἦσαν 2 χιλιάδες Ἐβραῖοι στερούμενοι Συναγωγῆς, ὁ δέ ραββίνος ἐτέλει τὰ θρησκευτικά καθήκοντα εἰς μίαν αἴθουσαν τῆς οἰκίας του. Μίαν τῶν Συναγωγῶν ίδρυσεν ὁ I. Βεντούρας, τὴν κρητικήν, τὸ 1833. Βλέπε: (περιοδ. Ζακύνθου «Κυψέλη» 51, 52) – Βαρβιάνη, Χρονικόν 214 – Χιώτης Παν. Γ' 430.
Σωματεῖον, Ἀλληλοβοηθείας Ἰσραηλίτων Ζακύνθου, συνεστήθη ἐν Ζακύνθῳ κατά Μάιον τοῦ 1935.
Ταλμούτ, Ἐβραϊκόν σχολεῖον ἐν Ζακύνθῳ.
Τεντέσκου, οἰκογένεια Ἐβραϊκή ἐτ Βιέννης, 1669.
Τζεζάνα, (καὶ Τσεζάνα), οἰκογένεια Ἐβραϊκή, 1672.
Τρεβέζη, οἰκογένεια Ἐβραϊκή, ἥσ δ 'Ισραήλ, ραββίνος 1660, καὶ δ Μωσῆς, ὑποπρόξενος Ἀγγλίας,

1693.

Τσαντίλια, οἰκογένεια Ἐβραϊκή. – Ὁ Τσαντίλια ἀπό τὸ Γέππο, οὕτω δηλοῦμεν ἀριστώς τοῦ ὄνομα τινός, τὸ διποίον ἀγνοοῦμεν ἡ θέλομεν ν' ἀποσιωπήσωμεν τὸ πραγματικὸν αὐτοῦ ὄνομα.

Φέρρου, οἰκογένεια Ἐβραϊκή, 1661, ἐκλιπούσα μετά τὸ 1892.

Χαναναίοι, οὕτω προσηγόρευον ἐν Ζακύνθῳ τούς Ίουδαίους περιφρονητικῶς.

Χανή, οἰκογένεια Ἐβραϊκή ἐκ Κερκύρας, 1555.

Χούλη, οἰκογένεια Ἐβραϊκή, ἥσ δ Γιοσέφ, ιατρός τὸ 1642. Περιοδ. «Μούσαι», 382.

Μνημονεύονται ἐπίσης οι παρακάτω Ἐβραϊκές οἰκογένειες:

Ἄμπαφ 1694, Ζαμπλάκου 1555, Ἰανδᾶ 1861, Ἰσαχήμ, Ἰσραέλ 1638, Καπελλίνου, Κάρτε 1555, Κοκκίνου, Κομίτζ, Κονελιάνου, Κοφίνη 1660, Λουτζάτου 1637, Μάλτη 1622, Μαρίου 1555, Μάτσα – Μάζα 1674, Μαυρογονάτου 1690, Μέλντη, Μηλᾶ 1514, Μίδινα 1853, Μόντο, Μπαρόχ 1663, Μπελέλη 1845, Μπενάση 1555, Μπίνα, Μπουδαχᾶ 1527, Ναχαμούλη 1666, Ντάντουε, Ντί – Γκιοζουέ, Ὁσμον 1660 καὶ 1900, Πινιχᾶ 1637, Ραζόν 1661, Ρέζου, Ρενάτη, Ροάν 1550, Ρουφαέλη 1782, Σαδία 1671, Σαλομόν 1687, Σαμολίνου, Σάρδα 1860, Σατζερδότου 1564, Σετόνη 1555, Σπάκιαρη, Σπανιούλετου 1551, Τζαρφαλά, Τζερόρ, Τζέτζη ἢ Τζέση 1667, Τρέβες (καὶ Τρέβου) 1660, Τρεζόρ 1737, Τσέβη 1651, Τσεκούλη, Τσουνή, Φάκα, 1572, Φακούμπ 1555, Φάνου, Φέμπου 1657, Φόρτε 1823, Χαΐμη 1691, Χαχαμούλη.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΟΜΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ τοῦ Λ.Χ. ΖΩΗ

Ἄρκανᾶς, δυναμα Ἐβραϊκόν. Ός ύβριστικόν, χλευαστίκον ἐπίθετον εἰς δυσειδεῖς καὶ ύψηλούς διδρας.

Ἐνα Σάββατο βράδυ, μία Κυριακή αὐγή
Βγῆκα νά συργιανίσω μές την Ὁθριακή.

Βλέπω μιά Ὁθριοπούλα πού ἔχτενιζότουνα

μέ άσημένια χτένια έξεπλεκότουνα,
τοή λέω: — «Οβριοπούλα, γίνεσαι Χριστιανή,
άντρα Ρωμηό νά πάρης καί νά βαφτιστής;
Νά λούζεσαι Σαββάτο, ν' ἀλλάζης Κυριακή
καί νά μεταλαβαίνης κάθε Χριστοῦ, Λαμπρή;»
— «Ἀκούς, μάνα τί λέει; νά γίνω Χριστιανή,
νά λούζομαι Σαββάτο, ν' ἀλλάζω Κυριακή,
νά πάω στήν έκκλησία σάν κάθε Χριστιανή».

— «Κάλλιο νά σου τό κόψη τό τουρκικό σπαθί,
παρά τό λόγο πούπες νά γίνης Χριστιανή.
Κάλλιο σου, θεγατέρα, σέ τουρκικό σπαθί,
παρά Ρωμηό νά πάρης νά γίνης Χριστιανή».
(Δημοτικόν ἀσμάτιον).

Βρω μό σκυλο, ἐπίθετον ὑβριστικόν ἀποδίδομενον ὑπό¹
ἀμαθῶν εἰς τούς Ἐβραίους.

Γιούδας, δόνομα ἔβραικόν, Ἰούδας. — Όμοιώμα τοῦ
Ἰούδα, καιόμενον ἄλλοτε ως πυροτέχνημα, τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα. — Ταραξίας, σκόνδαλον, πειρασμός,
ἔπι παιδών, ἰδίως.

Εύφλογία, κοινώς βλογιά, ἐπιδημική ἀσθένεια πολλάκις προσβαλούσα τήν Ζάκυνθον... τό 1892 μεταφερθείσα ἐκ Συμύρης ὑπό Ἐβραίων....

Κατάρα, ἀρά. — Ἔπισης ἡ ἔβραική: Κετζερά νά σώρθη, (κακό νά σ' εὔρη).

Κόκκινη κλωνά... πρός παῖδας δέ ἐπιθυμοῦντας ν' ἀκούσουν τό παραμύθι, λέγουν, χάριν ἀστειότητος τό ἔξης:

Παραμύθι, μύθαρος
κι ἡ κοιλιά σου πλίθαρος.
Μιά φορά κι ἔναν καιρό
ποῦκανε πολύ νερό,
έμαλώσαν δύο ὘βραῖοι,
δύο κακοί μακελλαραΐοι,
γιά ἔνα ψάρι, γιά ἔνα χέρι,
γιά ἔνα κουτρουλοκοπέλι.

Κοντό χρονος, ὥκυμορος, πρόωρος, μινυνθάδιος. Λέγεται συνήθως ὑπό τῶν Ἐβραίων ως ἀρά πρός τούς
ἐνοχλοῦντας αὐτούς.

Κρεβάτι, κράββατο, κλίνη.. Ποιός φτιάνει κρεβάτι! πρασφώνησις ἄλλοτε ἀνά τάς δόδους τῶν
Ἐβραίων, ἐπαγγελλομένων νά ξάνουν τό μαλλίον τῆς κλίνης.

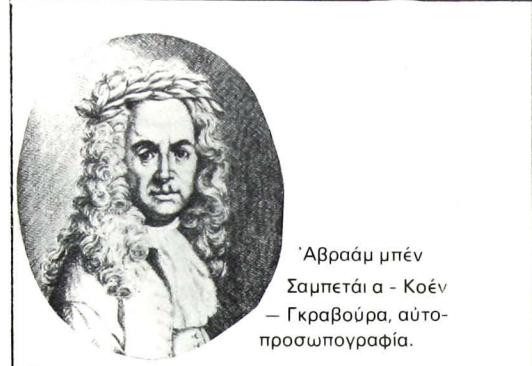
Μάρτις, ὁ μήν Μάρτιος...
Μάρτης μᾶς ἥρθε — δρη ν' ἀνθῆτε —
πουλάκια κηλαδήτε
δξω ψύλοι, δξω κοριοί —
σᾶς φωνάζουν οι ὘βριοί.

(Δημοτικόν ἄσμα πού οι νεάνιδες καί ιδίως αἱ χωρικαὶ² τοιαῦται... ἑταρούδουν πρός διασκέδασιν ἀπό τάς βαρείας
τότε ἐργασίας).

Μπόλια, λέγεται καὶ Ἐμπόλια, προσωπό, προσόψιον, λέντιον, ὁθόνη, ἐκμαγείον, χειρόμακτρον... Οι
Ἐβραῖοι θέτουν ἐπί τῆς κεφαλῆς μπόλια ἀντί νυμφικοῦ πέπλου.

Μπούρδο τῶν Ἐβραίων, οὕτω καλεῖται ἡ ἐν ἔτει
1712 ἐπίθεσις τῶν Χριστιανῶν κατά τῶν Ἐβραίων
ἐπί τῇ διαδόσει δτοι οι τελευταῖοι οὗτοι εἶχον σταυρώσει Χριστιανόπαιδα, τὸν Ἰωάννην Ἀναστασίου Ζερβόν. Ἐκτοτε οι Ἐβραῖοι περιωρίσθησαν εἰς ιδίαν
περιοχήν, τήν κοινῶς γνωστήν Γιέπτο.

Νά σου πώ ἔνα παραμύθι
τό κουκί καί τό ρεβίθι,
πού μαλλώνανε οι ὘βραῖοι,
δύο κακοί μακελλαραΐοι,
γιά ἔνα ψάρι, ἔνα χέρι,
γιά ἔνα κουτρουλοκοπέλι.

Ἄβραάμ μπέν
Σαμπετάι α - Κοέν
— Γκραβούρα, αύτο-
προσωπογραφία.

Ἄβραάμ μπέν Σαμπετάι α - Κοέν (1670 – 1729)

Ποιητής, ίατρός, ζωγράφος καί φιλόσοφος. Γεννήθηκε στήν Κρήτη, ὅταν ἡ νῆσος τελούσε ὑπό Βενετική κυριαρχία. Ἐσπούδασε ίατρική καί φιλοσοφία στό Πανεπιστήμιο τῆς Πάδοβα καί ἀσκήθηκε στή νῆσο Ζάκυνθο. Εἶναι ὁ συγγραφέας τοῦ ἔργου «Κεχυννατ Αραχάμ», (Βενετία, 1719), μία ἔμμετρη ποιητική ἀπόδοσι με ποσπασμάτων τοῦ βιβλίου τῶν ψαλμῶν, ὅπου προστέθη ἀργότερα, σάν παράρτημα, τό ἔργο «Βενει Κετυρά», μία παρόμοια ἔμμετρη παράφρασι τῶν «Πίρκει Σιράχ» — ποιητικῶν ἀπόσπασμάτων τῆς Πεντατεύχου. Τό ἔξωφυλλο τοῦ βιβλίου συνοδεύεται ἀπό τό πορτραίτο του, πού ἐφιλοτέχνησε ὁ ίδιος. Ό τέλος θά πρέπει ἐπίσης νά ἔχῃ ζωγραφίσει καί τίς ύπολοιπες γκραφούρες πού κοσμοῦν τό βιβλίο. Έξέδωσε ἐπίσης ἔναν τόμο μέ δύμιλες ἐπί τῆς Πεντατεύχου, «Κενοδ Ηακαμίμ», (Βενετία, 1700). (Ἐγκυκλοπαίδεια Ιudaica, τ. 2ος, σελ. 155).

— λέγεται εἰς μικρούς παῖδας ἐν εἴδει παραμυθίου.

Κάποιος Ὁβραῖος ἐψόφησε

— ἀπάντησις εἰς τόν ἐρωτῶντα καί μή γνωρίζοντα ποϊος ἀπέθανεν.

· Οβραῖο, Ὁβραῖο Σιμιχά, πού τρῶς τό σιμιγδάλι,
καί κάθεσαι καί προσκυνάς τό γαιδουροκεφάλι
Θά σέ κλέψω, Θά σέ πάρω, Θά σέ κάμω Χριστιανή,
καί τό γαιδουροκεφάλι θά τό φτύσουμε μαζί.
— ἀσμάτια ἐπί Βενετοκρατίας κακοήθως πρός ἐμπαιγμόν
τῶν Ἰσραηλιτῶν ὑπό ἀγνιοπαίδων.

Πιάνει ὁ Ἐβραῖος στή δυστυχία του τά παληοκατάστιχά του.

— ὅταν ὁ Ἐβραῖος δυστυχήσει, παρηγορεῖται διεξερχόμενος τά ἐμπορικά του βιβλία.

Ραμπίνος, ραβίνος. Μεταφορικῶς, θρησκομανής, περισσόθρησκος, θρησκόληπτος.

Σκυλί... Ἔπισης καλοῦν σκυλιά τούς Ἐβραίους,
Τούρκους καί ἀπίστους ἐν γένει.

Τέλος στό μηνιαίο περιοδικό «Ο Ισραηλίτης Χρονογράφος» (Κέρκυρα, Αύγουστος 1901), διαβάζουμε τήν ἀκόλουθη είδησι:

«Ἡ μικρά Κοινότης Ζακύνθου ἔχει ἀνάγκην Χαζάν καί Σοχέτ· δίδει δρχ. 60 μηνιαίως μετά μικρῶν τυχερῶν. Ο βίος ἔν αὐτῇ εὐθηνότατος». ■

‘Η Ἑβραϊκή Κοινότης Ζακύνθου ἐπί Ἐνετοκρατίας

‘Ο Σπυρίδων Δε Βιάζης (13 Μαΐου 1849 - 10 Μαρτίου 1927), Ζακύνθος λόγιος καὶ ἑρευνητής τοῦ Ἀρχειοφυλακείου Ζακύνθου, ὑπῆρξε ὁ συγγραφέας σημαντικῶν ἱστορικῶν ἔργων. Τῇ μελέτῃ του «Ἡ Ἑβραϊκή Κοινότης Ζακύνθου —

ἐπί «Ἐνετοκρατίας», ἀποσπάσματα τῆς ὧν οἵας ἀνάδημοσιεύουμε παρακάτω, τὴν ἔγραψε τό 1892, ἔνα μόριο χρόνο μετά τὰ αἰματηρὰ γεγονότα τῆς Μ. Παρασκευῆς τοῦ 1891.

Πέρα ἀπό τὸ καθαυτό ἱστορικό ἐνδιαφέρον, ἡ παρούσα μελέτη ἔ-

χει ἴδιαιτερη σημασία διότι παρέχει ἀπαντήσεις σὲ πολλές κακοήθεις κατηγορίες πού ἀπαγγέλλονταν καὶ πού, δυστυχῶς, ἔξακολουθοῦν νά ἐκτοξεύονται ἀπό ὄρισμένους κύκλους, κατὰ τῶν Ἑβραίων.

Οἱ Ἑβραῖοι συνεορτάζουν τὴν Ἀπελευθέρωση ἀπό τοὺς Ἐνετούς.

«... Τό αὐτό ἔτος 1797, ἀφίκοντο καὶ ἐν Ζακύνθῳ οἱ δημοκρατικοί Γάλλοι. Καὶ οἱ Ζακύνθιοι, ὡς πάντες οἱ Ἐνετοί ὑπέκοοι, ἐώραζον τὴν ἔλευσιν τῶν ἐλευθερίων τῶν ἡπού τούς ἥχουσαν δέ τῶν κωδώνων καὶ τούς κρότους τῶν πυροβόλων καὶ ὅπλων ἔχόρευον περὶ τὸν δένδρον τῆς ἐλευθερίας, κείμενον εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ ἀγίου Μάρκου, νῦν τοῦ Ποιητοῦ Σολωμοῦ. Εἰς τὴν χαράν ταύτην τῆς Ζακύνθου ἐλαβαν μέρος καὶ οἱ Ἑβραῖοι, οἵτινες, κατὰ πρώτην φοράν μετά τῶν Χριστιανῶν συνεώρταζον, χαίροντες διότι ἦσαν ἐλεύθεροι πολίται καὶ διαβίνοντο αὐτῶν ἐτέθη ἐν ισῃ μοίρᾳ πρός τοὺς ἀρχηγούς τῶν δύο ἄλλων ἐν τῇ νήσῳ πρεσβευούμενων Θρησκευμάτων. Κατὰ τὸν περὶ τὸ δένδρον τοῦτο χορὸν ἐψάλλοντο διάφορα τραγούδια τοῦ Ρήγα, Μαρτελάου καὶ ἄλλων, οἱ δέ Ἑβραῖοι ἥδον καὶ τό ἔξης:

Λευθεριᾶς ἔφθασε ἡ ὥρα
νά χαροῦμεν οἱ πιστοί,
Χριστιανοί καὶ Ὁβραῖοι τώρα
ἀδέλφοι εἰμεθα πιστοί.
Οἱ κακόμοιροι οἱ Ὁβραῖοι
εἰμεθα σάν Χριστιανοί,
εἰμεθα καὶ τσιταδίνοι*
τῆς Φράντζιας οἱ πλειό πιστοί!
Νά μᾶς ζήση ὁ Βοναπάρτες
πού καὶ Ὁβραίους ἀγαπᾷ
καὶ δέν θέλει νά μᾶς βρίζουν,
νά μᾶς κράζουνε σκυλιά.
Οἱ σκληροί μας ἀφεντάδες
τύρα δύναμι καμμά
ἔχουν νά μᾶς, τυραννοῦνε,
νά μᾶς ἔχουν σάν σκυλιά.

* τσιταδίνοι = πολίτες.

Τό Ἑβραϊκό Γέτο

«... Οἱ ἐν Ζακύνθῳ πρεσβεύοντες τό ιουδαϊκόν Θρήσκευμα ἀπό ἑκατόν καὶ ὄγδοήκοντα ἑτούν κατοικοῦσιν ἡνωμένοι εἰς ἕν διαμένουσι νῦν συνοικιαν, ἐπονομαζομένην Γέτο, κειμένην εἰς κεντρικόν τῆς πόλεως μέρος καὶ ἀπότελουμένην ἐκ δύο διασταυρουμένων δρόμων, ὃν αἱ ἄκραι διετάχθη νά τειχισθῶσι καὶ ἐπί τῶν πυλῶν νά τεθῆ ἡ ἐπιγραφή:

In cruce quia crucifixerunt

δηλαδή «Οἱ ἐν σταυρῷ σταυρώσαντες σταυρωθήτωσαν».

‘Η μὲν ἐπιγραφή μετά τοῦ ἐνετικοῦ στέμματος ἀφηρέθη ἀμα τῇ ἀφίξει τῶν δημοκρατικῶν Γάλλων, τά δέ τειχίσματα κατερρίφθησαν δόλια ἐπη πρὸ τῆς ἐνώσεως. Ἀπό τῆς Μεγάλης Πέμπτης μέχρι τῆς Τρίτης τῆς Διακαινησίμου ὑπεχρεούντο, κεκλεισμένων τῶν πυλῶν, νά μένωσιν ἐν τῇ συνοικίᾳ των, δημοσίᾳ δέ δύναμις ἐφρούρει αὔτούς, ίδιως κατὰ τὴν Μεγάλην Παρασκευήν. Κατὰ τάς ἡμέρας ταύτας οἱ παῖδες καὶ οἱ ἄγαν ζηλωταί ἐκ τῶν πιστῶν ἔρριπτον λίθους ἐντός τῆς συνοικίας, εὐκαιρίας τυχούσης, ὥστε ἐνίστε δέν ἐτόλμων νά ἔξελθωσιν ἐκ τῶν οικιῶν των, καθότι φόβος ὑπῆρχε μήπως οι λιθοί τούς πληγώσωσι! Οὕτως Ραχήλ τις, τῷ 1762, ἔξελθούσα τῆς οικίας της δόπως μεταβῆ εἰς τὴν ἀπέναντι οικίαν, ὑ-

πό λίθου βληθείσα ἔπεισε χαμαί. 'Ο Προβλεπτής ὅμως κατά τὴν ἀγίαν τῶν Παθῶν ἐβδομάδα ἐδημοσίευσε προκήρυξιν, δί' ἡς παρήγγειλεν εἰς τούς Χριστιανούς νά μή ἐνοχλῶσι τούς Ἐβραίους, ἐπί αὐστηρῷ τιμωρίᾳ τοῦ παραβάτου.

'Ο περιορισμός οὗτος τῶν Ἐβραίων ἦτο βεβαίως βάρβαρος, ἀλλ' ὁ περιορισμός εἰς ὥρισμένον χώρων δέν ἐγίνετο μόνον παρ' ἡμῖν, ὡς τοῖς πᾶσι γνωστὸν εἶνε. 'Εάν θιλβύμεθα διά τὰ συμβαίνοντα κατά τάς πονηρούς ἐκείνους χρόνους, πολλῷ μᾶλλον πρέπει νά αἰσχυνῶμεθα διά τάς ἀπανθρώπους παρεκτροπάς τάς ἑνεκα μισαλλοδοξίας γενομένας τῆν σῆμερον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πεφωτισμένη Εύρωπῃ. 'Αείποτε ὅμως ὑπῆρχον ἄνδρες κηρυσσόμενοι κατά τοῦ βαρβάρου περιορισμοῦ καὶ κατά τοῦ φανατισμοῦ. Περιεργείας χάριν ἀναφέρομεν, ἐπειδή νομίζουμεν διτέ δέν εἶνε ἀσχετον, εἰς τὴν διηγησιν ἡμῶν, ἐπεισόδιον τοῦ βίου τοῦ Φωσκόλου, ὅπερ συνδέεται μετά τῆς ιστορίας τῶν ἐν Ζακύνθῳ Ἐβραίων. 'Ο Φώσκολος, παῖς ἔπι ὧν, νομίσας ἀπάνθρωπα τὰ τειχίσματα καὶ τὸν περιορισμὸν τῶν Ἐβραίων εἰς τὸ Γέτο, ἡμέραν τινά, καὶ ἀκριβῶς τῇ 10 Μαΐου 1785, συνάζει ἀρκετά τῆς συνοικίας του παιδιά, τά δοποία πείθει νά μεταβῶσιν εἰς τὸ Γέτο τα μετά καταλλήλων ἐργασείων πρός ἀπελευθερωτή σιν τῶν Ἐβραίων. 'Η ὅμας αὕτη ὀδηγουμένη ὑπό τοῦ τολμηροῦ παιδός ἔφθασεν εἰς τὴν πλατείαν τῆς Ἀναλήψεως, ὅπου εἶνε καὶ ἡ ἀρχή τοῦ Γέτο. 'Ο Φώσκολος διά νά δωση θάρρος εἰς τὴν στρατιάν του πρώτος ἀναρριχάται καὶ ἡ ἐργασία ἥρξατο.

Οὐδεὶς ἐγνώριζε τὸν σκοπὸν. Οἱ Ἐβραῖοι οἱ ταλαπωροὶ ἐφώναδὸν ζητοῦντες βοήθειαν. Φυσικῷ τῷ λόγῳ πλήθος λαοῦ συνεσφεύθη. Πάντες ἡγόνουν τί συνέβη καὶ συνέρρεον εἰς τὸ Γέτο καὶ ίδιως εἰς τὸ πλάτω μα τῆς Ἀναλήψεως. 'Ο Φώσκολος εἰργάζετο καὶ οἱ υπό τάς διαταγάς του ἐπίσης τὸ αὐτό ἐπραττον. 'Ἐν τούτοις ἔφθασεν ἡ δημοσία δύναμις, ἀλλά πρός θαυμασμὸν πάντων, ἐν ᾧ οἱ λοιποὶ συνωμόται παῖδες ἐδραπέτευσαν, μόνος ὁ Φώσκολος, ὁ μικρότερος πάντων, πλήρης ὀργῆς ἔξικολούθει τὴν ἐργασίαν, καθότι τά γενναῖα αὐτοῦ αἰσθήματα, καὶ ἐν τοιάύτη εἰσέτι ἥλικιά ἐνέπεντον αὐτῷ περισσότερον θάρρος. 'Ο παῖς συλλαμβάνεται καὶ ὀδηγεῖται εἰς τὸ κρατητήριον, ἔξετασθεὶς δέ εἰς τὴν ἀνάκρισιν ἀπήντησεν ὅτι «δὲν νομίζει δίκαιον νά είνει πειραρισμένοι οι Ἐβραῖοι». 'Η θεία του Ἰωάννα Σπαθᾶ τρέξασα εἰς τὸν Προβλεπτήν διά ἀναφορᾶς ἔξητήσατο τὴν ἀπόλυτιν τοῦ παιδός, ἡτις βεβαίως ἐγένετο μετά εἰκοσιτεσάρων ὥρων περιορισμὸν.

Πρό τοῦ 1712 κατώκουν οἱ Ἐβραῖοι εἰς ἔπι τοιντρικατέραν συνοικίαν, δύναμιζομένην τότε Strada Pietà. ('Οδόν Εὔσεβείας), «ἴνα ἐϋπόλαχος Θεός λάβῃ εύσπλαχνίαν δι' αὐτούς καὶ τοὺς φωτίσῃν ὑπάσπασθω τὸν Χριστιανισμὸν» κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Προβλεπτοῦ, νῦν δέ δόδος Φωσκόλου, ὅπου μέρος αὐτῆς καὶ σήμερον ἔτι φέρει κοινῶς τὸ ὄνομα 'Ο Βρέϊκα Μακελλειά. 'Αλλ' ἀν καὶ δρόμος ἐκείνος ἔθεωρείτο ὁ κύριος τόπος τοῦ συνοικισμοῦ τῶν Ἰουδαίων, κατώκουν ὅμως οὗτοι καὶ εἰς ἄλλα τῆς πόλεως μέρη. Εἰς ἀρχαιοτέρους χρόνους οἱ Ἐβραῖοι δέν κατώκουν εἰς ὥρισμένον χώρων ἀλλά μεταξύ τῶν Χριστιανῶν καὶ δή παρά τοῖς λεροῖς ναοῖς, τούθ' ὅπερ τά μάλιστα ἐσκανδάλιζεν ίδιως τούς μισαλλόδοξους, πρό πάντων ὅταν Ἐβραῖοι τις ἀπήγαγε Χριστιανὸν κοράσιον. Οἱ Ζακύνθιοι, σύν πολλοῖς ἄλλοις αἰτήμασι τῷ 1553, ἐνόμισαν πρέπον πρός ἀστρον παντός σκανδάλου νά ζητήσωσιν ἀπό τὴν Ἑνετικὴν Πολιτείαν τὸν περιορισμὸν τῶν Ἰουδαίων εἰς ὥρισμένον χώρων, ὑποδειχθέντα ύπό τῆς ἐγχωρίου Διοικήσεως. Καίτοι ὅμως ἡ Ἑνετία ἀπέδεχθη τό αἴτημα τῶν Ζακυνθίων, ἀγνοοῦμεν τίνος ἑνεκα ἡ διαταγὴ ἔμεινεν ἀνεκτέλεστος. 'Αλλά τῇ 5 Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 1664 διά Πάπας δι' ἐγκυλίου του κατέστησε γνωστόν εἰς τούς πιστούς ὅτι δέν εἶνε πρέπον νά κατοικώσιν οἱ Ἐβραῖοι μεταξύ τῶν Χριστιανῶν καὶ μετ' οὐ πολὺ μετεβλήθη εἰς Γέτο, ἡ νῦν δόδος Φωσκόλου, ὡς ἀνωτέρω ἀναφέρομεν. 'Οτε ἡ πόλις τῆς Ζακύνθου ἐκείτο εἰσέτι ἐν τῷ φρουρίῳ (Castello) καὶ ἡ νῦν πόλις ἔθεωρείτο ὡς προάστιον, Στό Γιαλό καὶ ίταλιστί Borgo della marina, ὅσα μέχρι τοῦδε ἔγγραφα εἰδόμεν πιστοποιούσιν ὅτι ὀλίγιστοι ἡσαν οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ Ἐβραῖοι καὶ πρώτων κατώκουν μεταξύ Χριστιανῶν, ἀκολούθως δέ εἰς μίαν οἰκίαν ἡνωμένοι. Τῷ 1502 ἔξερράγη εἰς τὸ φρούριον πυρκαϊά καὶ ἐπίσημος ἔκθεσις λέγει ὅτι αἱ ζημίαι ἡσαν δλίγαι, διότι ἡ πυρκαϊά «δὲν ἔφθασε μέχρι τῆς οἰκίας ἐν ἡ κατοικοῦσιν οι Ἰουδαῖοι». 'Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰς γνῶσιν ἡμῶν περιελθόντων ἔγγραφων φαίνεται ὅτι οἱ Ἐβραῖοι προούτιουν τὸ προάστιον τοῦ Αιγιαλοῦ...

Ἡ προέλευσις τῶν Ἐβραίων

«Πόθεν ἦλθεν ἡ ἐν Ζακύνθῳ ζένη αὕτη ὅμας; οἱ Ἐβραῖοι; 'Η ἐπίλυσις τοῦ ζητήματος τούτου ὅσον σπουδαία τόσον καὶ δύσκολος εἶνε. Γνωστόν εἶνε ὅτι ἀπό χρόνων ἀρχαιοτάτων οἱ Ἐβραῖοι κατώκουν εἰς πολλάς τῆς Ἐλλάδος πόλεις καὶ κωμοπόλεις...

Τά σωζόμενα ἀρχαιότερα ἔγγραφα ἐν τοῖς ἀρχειοφυλακείοις εἴνε ἀπό τά τέλη τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰώνος, καὶ ἀπό τοῦ καιροῦ ἐκείνου φαίνεται ὅτι ὑπῆρχον Ἐβραῖοι ἐν Ζακύνθῳ. 'Η προέλευσις αὐτῶν, ἀν ἐκ τῆς Δύσεως εἶνε ἡ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, δῆδλον ἡμῖν. 'Ἐκ τῶν γνωστῶν εἰς ἡμᾶς ἔγγραφων φαίνεται ὅτι ἡ μεγαλειτέρα ὅμας ἦλθεν ἐκ Κρήτης καὶ τόσον ἐπέδρασεν ἐπί τῶν λοιπῶν Ἐβραίων, οὓς εύρεν ἐν τῇ νήσῳ προγενεστέρως ἔγκατεστημένους, ὥστε ἡ ἐτις σωζόμενη ἀρχαιοτέρα ἐν Ζακύνθῳ Συναγαγή καλεῖται Κρητικό Συναγαγή. 'Ἔγγραφα ἐπίσης πιστοποιοῦν ὅτι πρό τῆς ἐλεύσεως τῶν ἐκ Κρήτης, ἦλθον τινές ἐκ Πελοποννήσου χάριν ἐργασίας καὶ ἐμπορίας καὶ ίδιως ἐκ Πατρῶν, ἐνθα πολυτηρεῖς ἡσαν οἱ Ἐβραῖοι...

Έρευνήσαντες τά βιβλία τῶν ἀφίξεων τά ἔτι σωζόμενα εἰς τά δύο ἀρχειοφυλακεῖα καὶ ἐκεῖνα τῶν ἀναχωρήσεων καὶ ἀπαφῆσεων διαβατηρίων, παρετηρήσαμεν ὅτι κατά καιρούς ἀφίκοντο ἐκ Τουρκίας, Κερκύρας καὶ Ἰταλίας ἐβραϊκά οἰκογένειαι, ὅτι τινές ἐκ τῶν ἐκ Ζακύνθου οἰκογενεῦντων μετέβαινον εἰς τάς λοιπάς νήσους, εἰς τὴν Τουρκίαν* καὶ Ἰταλίαν. Ἐπίσης παρετηρήσαμεν ὅτι τινές τῶν ἀναχωρούντων μετά παρέλευσιν χρόνου ἐπανήρχοντο».

*Μέ τὴν λεξινὴν Τουρκίαν ἐννοοῦμεν τὴν τότε ὑπόδουλον Ἑλλάδα, Ἀνατολήν καὶ λοιπά ὑπό τὴν Τουρκίαν μέρη.

Ο ἐβραϊκός πληθυσμός τῆς Ζακύνθου

«Εἰς τὸ ἀρχειοφυλακεῖον δέν σώζονται ληξιαρχικά τῶν Ἐβραίων βιβλία, ὡς σώζονται τά τῶν Χριστιανῶν, ὥστε ἀδύνατον ἡμᾶς ἀποβάίνει νά συντάξωμεν στατιστικήν τῶν ἐκ Ζακύνθου Ἐβραίων κατά τοὺς χρόνους ἑκείνους. Ἀλλ' ὅμως ἔξ σων ἡδυνήθημεν νά ἔξακριβώσωμεν, εἰκόζομεν ὅτι ὁ ἐκ Ζακύνθου πληθυσμός τῶν Ἰουδαίων δέν ἦτο μέγας. Τῷ 1527 κατ' ἐπίσημον ἀπογραφήν ἦσαν 47 οἰκογένειαι μέ ψυχάς 204. Τῷ 1555 φαίνεται ὅτι ἦσαν 29 μέ ψυχές 140...»

Ο ἀριθμός τῶν Ἐβραίων δλίγον κατ' ὀλίγον ὥστε, οἰκογένειαι τινές ἔξέλιπον καὶ ἄλλαι ἐπολλαπλασίαντο ἔνεκα τῶν πολλῶν ἀρρένων. Τὸ ἐπόπιον αὐτῶν ηὐδοκίμει καὶ πάντες εἰργάζοντο, ὥστε κατὰ τὸν παρελθόντα αἰώνα ἦσαν χίλιοι οἱ Ἐβραῖοι. Μετά τῆς κατάρρησην τῆς Ἐνετικῆς Πολιτείας κατ' ὀλίγον ὁ πληθυσμός αὐτῶν ἡλαττούτο, καὶ πρὸ τῶν λυπηρῶν σκηνῶν τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς τοῦ παρελθόντος ἔτους (1891) κατά πληροφορίας, ὃς μᾶς ἔδωκεν ὁ ραββίνος Σολομών Λεύνης, ἔφθασεν εἰς 271, ἔξ ὧν ὑπέρ τούς διακοσίους κατά τάς πληροφορίας τοῦ ίδιου ραββίνου, συνοδεύομενοι μέχρι τῆς προκυμαίας ὑπό τῆς δημοσίας δυνάμεως κλαίοντες κατέλιπον τὴν γῆν τῆς γεννήσεως των. Ἀλλ' ἐπειτα, μετά μῆνες, πεισθέντες ὅτι ἐν Ζακύνθῳ οὐδένα διέτρεχον κίνδυνον καὶ ἐν ἄκρᾳ ἀσφαλείᾳ ἡδύναντο νά ζωσιν, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπέστρεψαν καὶ ἐν εἰρήνῃ ἔξακολουθοῦσιν ἐργαζόμενοι διά τῆς γνωστῆς αὐτῶν φιλοπονίας καὶ δραστηριότητος».

Πολιτιστική καὶ κοινωνική ζωή

«Ἐπί της Ἐνετοκρατίας οἱ ἐν Ζακύνθῳ Ἐβραῖοι ἦσαν ὥφελιμοι εἰς τὸν τόπον, ὡς ἀποδεικνύεται ἔξ ἔγγραφων μέχρις ἡμῶν περιελθόντων. Ἡ Ἐβραϊκή Κοινότης ἔδειξε μεγίστην προθυμίαν εἰς τάς γενομένας συνεισφοράς ὑπέρ τῶν παθόντων πτωχῶν ἐκ τῶν σεισμῶν καὶ ὑπέρ τῆς συνδρομῆς τῶν πτωχῶν κατά τούς λιμούς. Ἐφάνησαν πρόθυμοι νά συνεισφέρωσιν δσάκις τό Συμβούλιον τῶν Εύγενων ἔζητει διά συνεισφορᾶς νά ἀποστέλλῃ εἰς τὴν Ἐνετίαν πρεσβείαν ὑπέρ τῶν ἀναγκῶν τῆς νήσου. Εἰς τὰ πρακτικά τοῦ Συμβουλίου (Atti Consiglio della Comunità di Zante) φαίνονται τά ὄνόματα τῶν Ἐβραίων μετά τοῦ ποσοῦ τῆς συνεισφορᾶς ἑκάστου...»

Ἡ Κοινότης τῶν Ἐβραίων τῆς Ζακύνθου δέν ἔδειξεν ἔκτακτα δείγματα εὐφυΐας, δράσεως καὶ ἐμπορικῆς ἐπιχειρήσεως, ὡς ἡ τῆς Κερκύρας. Οὐχ ἦττον δραστήριοι καὶ φιλόπονοι δύντες οἱ Ἐβραῖοι ἐκ φύσεως, ἔδειξαν καὶ ἐν Ζακύνθῳ ἐργατικότητα, καίτοι δέ πτωχοί ἀφικνύοντο εἰς τὴν νήσον, κατώρθωνταν νά ἀποκτήσωσιν ὑπόληψιν καὶ πλούτον οὐχί εύκαταφρόντων.

Εἰ καὶ ἀφοσιωμένοι εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον, οὐχ ἥππον δύμως ἐφρόντιζον διά τίνιν ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων αὐτῶν, σχετικῶς μέ τά ἐφικτά κατά τοὺς χρόνους ἑκείνους μέσα. Ὁ ραββίνος, ὃν ἐκάλουν καὶ δά σκαλον, δα σκα λά κην καὶ Minister, ἐπληρώνετο ἀπό τὴν Ἐβραϊκή Κοινότητα διά νά διδάσκετο τούς παῖδας καὶ τὴν Ἐβραϊκήν γλῶσσαν καὶ ἐδιδάσκετο αὔτην φάνεται, καρποφόρως, καθότι δῆλοι ἐγγνώριζον αὐτήν διά τάς ἐργασίας των, ἐπειδή, ὡς κατωτέρω θά ἴδωμεν, παρά τοῦ νόμου ὑπερχεούντο νά συντάπτων Ἐβραϊστί τάς ἀποδείξεις, προκειμένου περὶ δανείου ἥ ἐνεχύρου. Οι παῖδες των ἐδιδάσκοντο ἐπίσης τὴν ἐλληνική γλῶσσαν, τὴν ὥσπερ αὐτῶν καὶ τὴν Ἰταλικήν. Ο Προβλεπτής ἐπεκύρωνε τάς ἀποφάσεις τῆς Κοινότητός των, προκειμένου καὶ περὶ διορισμοῦ νέου διδασκάλου ἥ διατηρήσεως τοῦ ίδιου εἰς τὴν ὑπόρεσίαν.

Διάταγμα τοῦ 1664 τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτοῦ Ἀνδρέου Κορνέρ έπικυροῖ τὴν ἀπόφασιν τῆς Ἐβραϊκῆς Κοινότητος περὶ ἀνέγερσεως οικοδομῆς παρά τῇ Συναγωγῇ Σαλώμ διά νά χρησιμεύσῃ ὡς σχολή ον. Τῷ δέ 1623, δτε διά δουκικοῦ διστάγματος ιδρύθη ἐν Ζακύνθῳ ἡ τῆς Κοινότητος Σχολή, ἐν ἥ ἐδιδάσκετο ἥ ἐλληνική, λατινική καὶ Ἰταλική, μεταξύ τῶν μαθητῶν ἐνεγράφησαν καὶ δύο Ἐβραῖοι. Κατά Σάββατον δέ ἦτο ὑποχρεωμένος ὁ ραββίνος νά ἐρμηνεύῃ πρός τούς φοιτώντας εἰς τάς συναγωγάς τάς γραφάς καὶ νά ἐμπνέῃ εἰς τάς καρδίας τῶν δύμωντας τοῦ τήν ἀφοσίωσιν πρός τὴν Ἐνετικήν Πολιτείαν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνης ἀπάσης τῆς κοινωνίας.

Οι Ἐβραῖοι ιατροί τῆς Ζακύνθου

«Ἐις τούς Ἐβραίους ἐπετρέπετο μόνον νά μετέρχωνται τούς ὑποδικηγόρους, διό δέν κατεγίνοντο πολύ εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου. Οι δυνάμενοι δύμως μετέβαινον εἰς τὴν Ἐσπερίαν πρός ἑκατόθησιν τῆς Ιατρικῆς ἐπιστήμης, εἰς ἥν οι εὐγενεῖς Ζακύνθιοι δέν ἐπεδίδοντο τόσον, νομίζοντες αὐτήν οὐχί τόσον ἀξιοπρεπή, δσον ἐκείνην τοῦ δικαίου καὶ τῆς Φιλοσοφίας. Τούτου ἔνεκα ἐπί της Ἐνετοκρατίας οἱ Ἐβραῖοι ἐφημίζοντο ὡς ιατροί καὶ ἔχαιρον τῆς ἐμπιστοσύνης ἀπάσης τῆς κοινωνίας.

Τό Συμβούλιον τῶν Εὐγενῶν ἔξελεγε τόν ιατρόν διά τήν δημοσίαν ὑπηρεσίαν καὶ δια τούς πτωχούς ιδίως.

Τό 1576 ἔξελεγετο ὁ ιατρός Σεμπρώνιος Μαντέβας, μετά ἐν δε ἔτος ὁ Ἐβραῖος Σαβατᾶς. ὅστις τόσην εὔνοιαν ἀπέκτησε διά τοῦ ζῆλου καὶ τῆς φιλανθρωπίας του, ὥστε τό 1578 ἔξελέγει ἐπὶ ἄλλα τρία ἔτη καὶ τό 1582 τό Συμβούλιον ἀπέφάσισεν ὅπως ὄρισθη αὐτῷ μεγαλειτέρα ἀμοιβὴ.. Τό 1605 ἔξελέγει ὁ Ἐβραῖος Ἡλίας Σουράνος· ἀλλά τῷ 1608 ἔζητησε τήν Θέσιν τοῦ ιατροῦ ὁ Ἀνδρόνικος Ἀθηναῖος, ὅστις καὶ τήν ἔλαβε μὲ ἀμοιβῆν ὀλιγωτέραν ἐκείνης, ἡ ἐλάμβανεν ὁ Ἐβραῖος. Μεγάλην ὑπόληψιν ιατροφιλοσόφου ἀπέκτησεν ὁ Ἐβραῖος Ἐφραΐμ Κόρρε. ὁ ἐκλεχθεῖς τῷ 1622 ἐπὶ τρία ἔτη, ἐνεκα δέ τῆς κοινῆς πρός αὐτὸν ἀγάπης καὶ τῆς δραστηριότητος, ἀφιλοκερδεῖας καὶ ίκανότητός του τό 1625 ἔξελέγη ἐπὶ ἄλλα πέντε τοῦ 1629 ἐπὶ ἄλλα τέντε...

Τό 1656 τό Συμβούλιον ἐσκέφθη ὅτι εἰς ιατρός δέν ἦρκει διά τάς ἀνάγκας τοῦ τόπου καὶ οὕτως ἀπέφασισε νά ἐκλέγωνται δύο. Τῷ 1659 ἔξελέγησαν λοιπόν δύο, ὁ Χριστιανός Πορφύριος Μισοκοβίτης καὶ ὁ Ἐβραῖος Ἰωσήφ Καμίτ. Πλὴν ἐνῷ τοσαύτην ὑπόληψιν ἔχαιρον οἱ Ἐβραῖοι ιατροὶ καὶ εὐσυνειδήτως ὑπέρτερους τήν κοινότητα, αἴφνις ἀνεψήν τὸ ζῆτημα ὅτι οἱ Ἐβραῖοι δέν πρέπει νά είνει ιατροὶ Χριστιανῶν, δτι είνει ἀμάρτημα καὶ τά τοιαύτα. Τό ἀληθές αἵτιον τῆς καταφορᾶς ἡτο ὅτι μερικοί εὐγενεῖς ἐκ τῶν ἐγχωρίων εἶχον σπουδάσει καὶ ἀποκτήσει διπλωματ διδάκτορος τῆς Ιατρικῆς, προσεπάθουν δέ ὑπὸ τῆς σκέπην τῆς Θρησκείας νά καταστρέψωσι τούς ταλαιπώρους Ἐβραίους ιατρούς. Οὕτω κατά τό 1659 δ Δημήτριος Μοντζενίγος ἔλαβε τόν λόγον εἰς τό Συμβούλιον κατά τῶν Ἐβραίων, διά νά πειση τούς συναδέλφους ὅτι κατά τά θεοπισμένα καὶ πρό πάντων κατά τάς διατάξεις τῶν συνοδικῶν Κανόνων είνει ἀμάρτημα ὁ Ἐβραῖος νά ἐπισκέπτηται ἀσθενοῦντα Χριστιανόν, διά τόν λόγον δέ τοῦτον ἔζητησε τήν ἀκύρωσιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἐβραίου ιατροῦ Ἰωσήφ Καμίτ. Οι Σύνδικοι Φραγκίσκος Ρώμας, Ἰωάννης Συγούρος καὶ Στέφανος Φωσκάρδος ἔλαβον ἀμέσως τόν λόγον, ὑποστηριζόμενοι ἐνθέμένας καὶ ὑπό τών Κηνσόρων, πρός ἀνασκεύην τῶν λεχθέντων υπό τοῦ φανατικοῦ συναδέλφου των. Μετά μακράν συζήτησιν τό Συμβούλιον ἐπεφάνθη ὅπως, λύση τό ἀναφέν σπουδάδιον ζήτημα νά ἀνωτέρα 'Αρχή. Ο γενικός Προβλεπτής τῆς θαλάσσης Ἀλβίζης Κιουβάν, ώς συνετός Ἐνετός, ἐδικάιωσε τούς Συνδίκους καὶ τούς Κηνσόρας καὶ διά διατάγματος ἐπέτρεψεν εἰς τούς Ἐβραίους νά ἐκλέγωνται ἀπό τό Συμβούλιον ώς ιατροὶ τῆς κοινότητος. Τό Συμβούλιον ἔκεινον ἔξελεξε τόν ρηθέντα Ἐβραίον ιατρόν Καμίτ ἐπανειλημένας, ἐνεκα τῆς ἀγάπης, ἡν παρά πάση τή κοινωνία ἔχαιρε καὶ τοῦ ζῆλου καὶ τῆς μεγίστης Ικανότητός του... Ο ἀγαθός ὅπτος ἐπιστήμων Φθάσας εἰς τό 77 ἔτος τῆς ἡλικίας του ἔζητησε νά ἀπαλαγή τῆς ὑπηρεσίας τό Συμβούλιον ὅμως ἔχον υπό δψιν τήν πολυχρόνιον ὑπηρεσίαν καὶ τήν ἀφιλοκέρδειαν αὐτοῦ, ἀπεφάνθη νά λάβῃ καὶ τούς μισθούς τῶν δύο τεθνεώτων ιατρών Καρμόν καὶ Ξανθοπούλου, ἔξεφρασε πρός αὐτόν τήν εὔαρεσκειάν του, συνάμα δέ τόν ἔξελεξεν ἐκ νέου μετά τοῦ Γεωργίου Κανιόλη.

Αύτά νομίζομεν ἀρκοῦσιν ίνα ὡς ὀμένης ἡμῶν ἀναγνώστης λάβῃ ιδέαν τινά περί τῆς ἐκτιμήσεως, ἡν ἐν Ζακύνθω είχον οἱ Ἐβραῖοι ιατροί καὶ πόσον τούς ἐξετίμα τό Συμβούλιον».

Περιοριστικά διατάξεις διά τούς Εβραίους.

«... Ἡ Ἐνετική Πολιτεία καὶ τό Συμβούλιον ίδιαν ἐλάμβανον πρόνοιαν νά μή κακοποιῶνται οἱ Ἐβραῖοι, οἵτινες ίδιον ἀπέτελουν σώμα συγκαλούμενον πρός σύσκεψιν παρά τῶν ἐπιτρόπων ἡ. Γα σ τά λ δων, οἵτινες ἔξ αύτοῦ τοῦ σώματος ἔξελέγοντο, καὶ διεξήγον τάς τῶν ὅμοιθρήσκων των ὑπόθεσεις, φροντίζοντες καὶ περί τῶν Συναγαγῶν. Ἀνώτερος δέ ἐπόπτης ἡτο δ Προβλεπτής, ὅστις συνεκάλει αὐτούς χρείας τυχούσης. Ἐλευθέρως ἐτελούντο εἰς τάς Συναγαγῶν αἱ ἰεροτελεστίαι καὶ αὐτοτρώς ἐτιμωρήθησαν αὐθάδης τις ὅστις ἐτόλμησε νά τούς προσβάλῃ καθ' ἵην ὥραν προστήρχοντο αὐτού. Οι Χριστιανοί ἐτιμωροῦντο διά προστίμων δέκα δουκάτων, υπέρ τοῦ ἀνάκαιντον συμμοῦ τοῦ θείου ναοῦ τοῦ ἀγίου Νικολάου τών Ξένων καὶ προηγουμένως υπέρ ἄλλου ἀγάθου, δοσάκις κατά τάς Κυριακάς ἡ ἔορτάς ειργάζοντο. Υπάρχει ὅμως διάταξις ἔξαιρούσα τούς Ἐβραίους, οἵτινες ἡδύναντο κατά τάς Κυριακάς καὶ ἄλλας μικροτέρας ἔορτάς νά ἐργάζωνται, ἀλλά μέ τήν θύραν κατά τό ήμισυ κεκλεισμένη. Μόνον υπέχρεούντο νά ἔχωσι πάντα τά καταστήματα αὐτῶν κεκλεισμένα κατά τάς μεγάλας ἔορτάς, οἷον τοῦ Πάσχα, Χριστούγεννων κλ.π. Ἐπίσης ἡ Ἐνετική Πολιτεία ἐπεθύμει νά είνει ἀνενόχλητοι οἱ Ἐβραῖοι κατά τάς ἔορτάς αὐτῶν, ὅμα δέ κατά τάς ἔορτασμίους αὐτῶν ἡμέρας οὔτε νά τοῖς κοινοποιώσι κλήσεις οὔτε νά τούς προσκαλῶσιν εἰς τά δικαστήρια... Εις τό δικαστήριον ὥρκιζοντο More Hebraeum ἐπί τῆς Παλαιᾶς Βίβλου ἡ είς τό σημείον τοῦ θεοῦ τοῦ Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, Ἰακώβ ἡ μέ ίδιον τύπον ὅρκου συμφώνων μέ τήν θρησκείαν αὐτῶν. Τό 1656 οἱ Ἐβραῖοι ἀπέκτησαν γήπεδον εἰς ἀκατόίκητον ἐκτός τῆς πόλεως μέρους καλούμενον Στοῦ Ρωμανοῦ τή Βρύση, διά νά χρησιμεύση ὡς κοιμητήριον, ἡ δέ ἐνετική Ἀρχή προθύμως τό ἐνέκρινε...

'Ἀλλ' ἐνῷ οἱ Ἐβραῖοι σχετικῶς ἡσαν ἐν Ζακύνθω εύτυχέστατοι καὶ ἔζων ἡσύχως καὶ ἀσφαλῶς υπό τήν προστασίαν τῆς κυβερνήσεως, ούχ ἱπτον δέν ἡδυνθήσαν καὶ ἐνταῦθα νά ἀποφύγωσι τούς διωγμούς τῆς θρησκευτικῆς μισαλλοδοξίας, ἡτις ὅχι μόνον προύκάλεσε διατάγματα, ώς είδομεν, νά περιορισθῶσιν εἰς ὥρισμένον χώρον, ἀλλά καὶ ἄλλα ύβριστικῶτατα. Ἡναγκάζοντα λ.χ. νά φέρωσι πάντες εἰς τόν πίλον ἡ είς τήν σκούφον τανίναν κιτρίνην πλάτους δύο δακτύλων καὶ μήκους δύο πήχεων... Ὑπεχρεούντο νά ἔχωσι μακρά γένεια καὶ δέν τοῖς ἐπετρέπετο νά ξυρίζωνται, εἰ καὶ δ' ἀναφορών ἔζητουν τήν τοιαύτην δδειαν. Αύτητην μέρους καλούμενον οὐτοῖς νά σφάξωσι καὶ νά πωλήσωσι κρέας, ἀνευ τῆς ἀδείας τοῦ ἀ-

γορανόμου, Giustijiere, ώς έκαλείτο. Διάταγμα τοῦ 1646 ὥριζε νά μή ἐπιτρέπηται αύτοῖς νά ἀγοράζωσι κρέας πλέον τοῦ δέοντος. Τό 1661 ἐν συνεδρίᾳ, τό Συμβούλιον ὄρθως σκεπτόμενον παρεχώρησεν εὐκολίας ώς πρός τό ζήτημα τοῦ κρέατος. Κατά τινα ἐποχήν δέν ἐπέτρέπετο αύτοῖς ἡ εἰσόδος εἰς χριστιανικούς ναούς καί ἐτιμωρούντο οἱ Χριστιανοί οἱ εἰσερχόμενοι εἰς τάς Συναγωγάς. Ἐπίσης δέν ἡδύναντο νά τελώσι δημοσίας λιτανείας μόνον ἐντός τῶν Συναγωγῶν ἡσαν ἐλεύθεροι νά πράξωσιν ὅτι ηθελον. Ἀπηγορευμένον ἦτο αύτοῖς ν' ἀκολουθῶσι χριστιανικάς λιτανείας, νά συμμετέχωσι τῶν δημοσίων διασκεδάσεων, χαρτοπαιγνίων, λεσχῶν καί λοιπῶν.

Κατά τήν εἰς Ζάκυνθον εἴσοδον τῶν δυτικῶν ἀρχιεπισκόπων Κεφαλληνίας καί Ζακύνθου, ἔγινετο λαμπρά τελετή, εἰς ἣν ὑπέχρεούντο καί οἱ Ἐβραῖοι νά λάβωσι μέρος. Ἐβραῖοι ἐστρωντον τόν δρόμον, δί' οὐδὲ η πομπὴ δήρχετο, διά ταπήτων. Οἱ προϊστάμενοι τῶν Συναγωγῶν ἔξελέγον ἀριθμὸν τινά ἐκ τῶν προκρίτων Ἐβραίων, ὥπως ἐκτελώσι χρέη κομπτόρων... Εὔθυς δέ ώς ἡ πομπῶδης συνοδεία ἡθελε φθάσει εἰς τήν δυτικήν Μητρόπολιν ὁ ραββίνος προσεφώνει τόν ἀρχιεπίσκοπον, διτὶς ἀντεφώνει. Περιέργον δ' εἶνε ὅτι, ἐν ᾧ καιρῷ ἡ πρόληψις δέν ἐπέτρεπεν εἰς τούς Ἐβραίους τήν εἰσόδον εἰς τούς χριστιανικούς ναούς, εἰς τοιαύτας περιστάσεις ούδολως ἐσκανδαλίζοντο οἱ εύσεβεις, ἐπειδή ἐθεώρουν τήν εἰσόδον ὑπερεσιακόν καθῆκον».

Αντισημιτικά κρούσματα

«Μέχρι τούδε ούδεν δυσάρεστον διηγήθημεν, ούδένα καταδιωγμόν. Ἀλλά δυστυχῶς, ώς ἣτο ἐπόμενον, καί ἐν Ζακύνθῳ οἱ Ἐβραῖοι ὑπέφερον τάς συνεπείας τῶν ἐναντίον αὐτῶν ὑπαρχουσῶν προλήψεων περὶ τῶν δῆθεν παρ' αὐτῶν τελουμένων ἀνθρωποθυσιῶν, περὶ τῆς λατρείας αὐτῶν πρός κεφαλὴν δύνου καί ἄλλων τοιούτων. Ἡ τελευταία αὐτὴ πρόληψις περὶ τῆς λατρείας κεφαλῆς δύνου εἶνε παλαιοτάτη. Εἶνε χυδαία δοξασία. Ἦν παρεδέχθησαν ἐπιπολαίως καί ἔσχοι τῆς ἀρχαιότητος νόες τῆς τε Ἑλλάδος καί Ρώμης...»

«Ἡ ἀνόντος αὕτη πρόληψις, ἐπί τοῦ Ενετοκρατίας, ἦτο ἐν Ζακύνθῳ πολύ διαδεδομένη καί δημοτικά δίστιχα διέδιον περισσότερον αὐτήν, οἵα τά ἔχησι:

‘Οβραῖο, Ὁβραῖο, Σιμιχᾶ, πού τρώς τό σιμιγδάλι

Καὶ κάθεσαι καὶ προσκυνάς τή Γαϊδουροκεφάλη.

— Ψάλλουν μέσ' τό Συναγωγῶι, σάν νά ἡσαν τόσοι Γάλλοι

Κ' οὐλοὶ τους προσκυνοῦν τή Γαϊδουροκεφάλη.

— Θά σέ κλέψω, θά σέ πάρω, θά σέ κάμω Χριστιανή.

Καὶ τήν Γαϊδουροκεφάλη θά τήν φτύουσμε μαζί.

— Μεγάλο εἶνε τό κρήμα σου, πού γαϊδουροκεφάλη,

‘Ἐσύ, κυρό μου, προσκυνᾶς, πού ἔχεις θεῖα κάλλη.

Τό 1661 Ἀνδρέας τις Μηλιώτης, ἐκ Πατρών, εἰσβαλὼν μετ' ἄλλων εἰς τήν Συναγωγήν, ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτῳ, διαρκούσης τῆς λειτουργίας, δί' ὑβρεων ἡθελε ν' ἀρπάσῃ την δῆθεν γαϊδούρο κεφάλην. Οι ταλαιπώροι Ἐβραῖοι, διά της βίας ἡμπόδισαν τούς ἐπιδρομεῖς νά πληστάσιοι τό δύπτον, ἔνθα ἐφυλάττετο ή Παλαιά Διαθήκη καί οὐσί κεφαλῆ ἀκάθαρτου ζώου, ώς δι Πατρέυς ἐνδύμιζεν. Ἐτρέξαν πολλοὶ Χριστιανοί ύπερ τῶν Ἐβραίων καί στρατιῶται ἐπανέφερον τήν τάξιν... Ὁ Προβλεπτής προσεκάλεσε τούς ἀρχηγούς τῶν δύο χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν καί τούς διέταξε ἵνα κατά τάς Κυριακάς εἰς πάσας τάς ἐκκλησίας τῆς νήσου κηρύξωσιν ἐπί ἔνα μῆνα, διτὶς ἡ πρόληψις τῆς λατρείας τοῦ δύνου εἶνε ἀνυπόστατος διότι, ώς οἱ Χριστιανοί, πιστεύουσι καί οἱ Ἐβραῖοι τόν Θεόν καί εἰς τάς Συναγωγάς ἀναγινώσκεται Ἡ Παλαιά Διαθήκη.

‘Ἐκ τῶν προκηρύξεων τῶν Προβλεπτῶν καί ἔξ ἄλλων σωζομένων ἐγγράφων, φαίνεται διτ κατά τήν Μεγάλην Ἐβδομάδα καί ιδίως κατά τήν Μεγάλην Παρασκεύην, μεθ' δλην τήν αύστηρότητα καί τάς ἐπιβαλλομένας εἰς τούς παραβάτας ποινάς, οἱ Ἐβραῖοι ἐκακοποιοῦντο. Δυστυχῶς λίαν διαδεδομένη ἦτο καί ἡ κατηγορία διτ οἱ Ἐβραῖοι ἀρπάζουσι χριστιανόπαιδας καί τούς θυσιάζουσι χάριν τοῦ ἀπατούμενου σίματος διά ταῖς λειψαῖς. Ἡ κατά τήν Ἐβραίων αὕτη πρόληψις χρονολογεῖται ἀπ' αἰώνων καί πολλοὶ ἐκ τῶν λογίων διά λαμπρῶν συγγραμμάτων ἀπέδειξαν διτ εἶνε ἀπλῆ συκοφαντία... Ἄλλως τε καί αὐτοὶ οἱ Χριστιανοί ἐδυσφημήθησαν ἀλλοτε διά παρομοίας συκοφαντίας. Οι όπαδοι τοῦ χριστιανικοῦ θρησκεύματος κατά τούς πρώτους αἰώνας κατηγορήθησαν διτ ποιοῦνται χρήσιν τοῦ αίματος εἰς τάς λειτουργίας των... Ἔνεκα λοιπόν τής τοιαύτης κατά τῶν Ἐβραίων προλήψεως τό 1712 συνέβησαν ἐν Ζακύνθῳ πολλά ἀξιοθήνατα συμβάντα... Αύταί οἱ δυσάρεσται σκηναὶ συνέβησαν χάριν μιᾶς προλήψεως, διαδιδομένης ύπο ἀνθρώπων, μή σκεπτομένων διτ οι τοιούτου εἰδούς προλήψεις φέρουσιν ἀπέτοτε κακά ἀποτελέσματα...’

Δυστυχῶς ἐναντίον τῶν Ἐβραίων ἐπέτρεψαν ἐν Ζακύνθῳ καί κατά τήν 26 Μαρτίου τοῦ ἔτους 1760 ἐνεκα ἀθλίου θέμιου, τοῦ νά καίωσι τήν ἐσπέραν τοῦ Πάσχα πυροτεχνήματα καί τό δόμισιμα ἐνός Ἐβραίου... Ἡ στάσις αὕτη γνωστή ἦτο ύπο τό δνομα «τό μπούρδο τῶν Ἐβραίων γιά τόν Ιούδα» καθότι ἡ διασκέδασίς ἐκείνη ἐλέγετο τό καύσιμο τοῦ Ιούδα...

‘Ἐλπίζομεν διτ αἱ περὶ τῶν Ἐβραίων συκοφαντία καί κατηγορία θά παύσωσι νά πιστεύωνται, καί πάντες οἱ ἀνεπτυγμένοι ἔχοντες ἀειπότε ύπο δψιν τάς κακάς συνεπείας, θά εἶνε ἐπιφυλακτικοί, ἵνα μή ἀναζωπυρήσωσι ποτε μίση, ἐνεκα θρησκευτικῶν λόγων, καί ἐπαναληφθῶσι δράματα ἀξιοδάκρυτα, μαρτυροῦντα ἔλλειψιν φιλανθρωπίας, ἐλαφρότητα καί ἀγνοιαν προσέτι τοῦ ἀληθούς πνεύματος τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ, ἷτις εἶνε δηλα ἀγάπη καὶ ἐπιβάλλει νά ἀγαπῶμεν καί αὐτούς τούς ἔχθρούς ημῶν...’

Στή σειρά έκδόσεων «*Sefunot*», τοῦ Ἰνστιτούτου Ἐρευνῶν Μπέν – Τσβῆ, Ἱερουσαλήμ, (τόμ. 12, σελ. 201 – 216), δημοσιεύεται μία μελέτη τοῦ κ. Ephraim Kupper περὶ τοῦ ραββίνου Γιοσέφ Χαμίτζ (ὴ Καμίτζ), (Rabbi Yoseph Hamij), καὶ τοῦ ἡθικο - φιλοσοφικοῦ ἔργου του,

Ίωσήφ Χαμίτζ, τῆς Ζακύνθου

τὸ ὄποιο κληροδότησε στά παιδά του ὑπό μορφή μᾶς «πνευματικῆς διαθήκης». Ἀπό αὐτή τῇ μελέτῃ μεταφέρουμε ἐδῶ ὅσα περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Ἐβραίων τῆς Ζακύνθου προτάσσει στήν παραπάνω ἐργασία του ὁ κ. Ephraim Kupper:

‘Ο ραββίνος Γιοσέφ Χαμίτζ γεννήθηκε στή Βενετία τό 1624 καὶ ἐσπούδασε ἱατρική καὶ φιλοσοφία στό Πανεπιστήμιο τῆς Πάδοβα. Ταυτόχρονα, παρακολούθησε ραββινικές σπουδές καὶ ἔλαβε τὸν τίτλο τοῦ ραββίνου. Ὑπῆρξε συγγραφέας πολλῶν πραγματειῶν ἥθικοφιλοσοφικοῦ περιεχομένου καὶ ἀσχολήθηκε μὲ τή μελέτη τῆς Καββαλά, συγγράψας καὶ εἰδική μελέτη – σχόλιο ἐπί τοῦ Ζοάρ.

Τό τελευταῖο του ἔργο, πού τιτλοφορεῖται «*Zé Γεναχαμένου*», τό ἔγραψε κατά τήν παραμονή του στή Ζάκυνθο μεταξύ τῶν ἑτῶν 1667 – 1675. Ἡ ἐργασία αὐτή παραμένει ἀνέκδοτη, τό δέ χειρόγραφο φυλάσσεται στήν Πάρμα τῆς Ἰταλίας, (ἀρ. 1283). Ἡ παραμονή του στή Ζάκυνθο δέν ἦταν προγραμματισμένη. Καθ' δόδον πρός τό Ἰσραήλ ἀναγκάσθηκε νά διακόψει στή Ζάκυνθο τό ταξίδι του. Οι λόγοι πού τόν ἀνάγκασαν σ' αὐτό δέν εἶναι γνωστοί, γεγονός πάντως εἶναι ὅτι ἡ ἐκεί στάθμευσή του δέν ἦταν ἐκούσια. Στό τέλος τοῦ χειρογράφου ἔργου σημειώνει: «...Σημερα, 12 Σεπτ 1674... ἐν Ζάκυνθῳ... εἴθε ο Θεός νά μᾶς δόηγηση ψρήγορα στήν Ἀγία Γῆ».

Μαζί του στήν Ζάκυνθο ἦταν καὶ δόλη ἡ οἰκογένειά του, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἔγγάμων παιδιῶν του. Ἀπό τά γραπτά του πληροφορούμεθα ὅτι ὑπέστη πολλές κακούχιες καὶ ὅτι ἡ δεύτερη σύζυγός του καὶ ἔνα ἔγγονι του πέθαναν στήν Ζάκυνθο. Μήπως αὐτά τά πλήγματα τόν ἀνάγκασαν νά παραμείνει στή νήσο; Δέν μπορούμε νά ἀπαντήσουμε μέ βεβαιότητα. “Οπως φαίνεται πάντως, στή Ζάκυνθο ἀσκήσε τό ἐπάγγελμα τοῦ γιατροῦ καὶ ἀσχολήθηκε μέ τά κοινά τῆς Κοινότης.

Σύμφωνα μέ πληροφορίες τοῦ ‘Οδοιπορικοῦ τοῦ ραββίνου Μωσέ Βασόλα (Mose Basola), ἀρχές τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰώνα (1512), ὑπήρχαν στή Ζάκυνθο τριάντα Ἐβραϊκές οἰκογένειες καὶ μία Συναγωγή. Στά 1563 ὁ ἀριθμός τῶν οἰκογένειών – ἡ «οἰκων» – σύμφωνα μέ δάλλη πληροφορία τοῦ ραββίνου Eliyah ἀπό τήν Πεζάρα, μειώθηκε σέ εἴκοσι, οι ὅποιες ἦταν εὔπορες ἀλλά τελείως «ἀπογυμνωμένες» ἀπό γνώσεις τῆς Τορά. Ὑπῆρχε δέ μία Συναγωγή σέ καλή κατάσταση, ὅπου κατά διαστήματα συγκεντρώνονταν περί τούς δέκα ἐκκλησιασμένους.

Κατά τόν δέκατο ἔβδομο αἰώνα ἡ Ζάκυνθος κατέστη σπουδαῖο διαμετακομιστικό ἐμπορικό κέντρο γιά τίς μεταξύ Βενετίας καὶ Ἐλλάδος συναλλαγές, ὅπως καὶ ἀντιστρόφως. Ἐκτοτε, ἀρχισε νά ἀναπτύσσεται ἡ Ἐβραϊκή Κοινότητα Ζακύνθου. Μετά ἀπό λίγα χρόνια ἰδρύεται καὶ δεύτερη Συναγωγή, ἡ ὅποια, σύμφωνα μέ πληροφορίες ἀπό τό 1608, ἦταν πάντοτε πλήρης προσευχομένων «διότι καθημερινῶς ἀφικνοῦντο καὶ ἐγκαθίσταντο στήν Ζάκυνθο νέοι

‘Εβραϊοί». Μετά ἀπό λίγα χρόνια ιδρύεται καὶ τρίτη Συναγωγή.

Ο πολλαπλασιασμός τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος ἔγινε ἀφορμή νά ξεσπάσουν διαφωνίες καὶ ἔριδες μεταξύ τῶν διαφόρων ὄμράων – μελῶν. Σέ μία *Responsa* (έρωταπόκριση) τῆς ἐποχῆς μᾶς παρέχεται ἡ ἔξης περιγραφή:

«Ἐπί εἰκοσι περίπου χρόνια ο δύο Συναγωγές συνυπήρξαν ἀρμονικά ἔνα μέρος τῶν καθημερινῶν νεο - αφικνουμένων οἰκογενειῶν, ὅπο διάφορες πόλεις καὶ περιοχές, ἐκκλησιάζοντο στή νέα Συναγωγή. Μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου καὶ τή συνεχή ἀφίξη νέων οἰκογενειῶν, μέ διαφορετικά ἔθιμα καὶ συνήθειες, πολλαπλασιάσθηκαν οι μεταξύ τῶν μελῶν ἔριδες... ἔως ὅτου συνειδητοποιήσουν πώς γιά νά σταματήσουν οι προστριβές ἔπειτε νά ιδρυθεῖ καὶ νέα (τρίτη) Συναγωγή, γιά τίς ἀνάγκες τῶν νεοαφιχθεισῶν οἰκογενειῶν, δημοσίευση καὶ παλαιότερα, δην οι διαιράχες μεταξύ τῶν τότε μελῶν ἀπαίτησαν τή δημιουργία τῆς δεύτερης Συναγωγῆς».

‘Η Κοινότης, συνεπῶς, χάρισθηκε σέ Συναγωγές, σύμφωνα μέ τόν τόπο τῆς καταγωγῆς τους. Παραπρεῖται δέ καὶ τό ἔξης φαινόμενο: Τά μέλη τῆς νεο - ίδρυθείσης (τρίτης) Συναγωγῆς, ὑπό τό ὅγχος τῆς διατρήσεως καὶ ἐπιβιώσεως τοῦ δικοῦ τους οίκου λατρείας, προσπάθησαν, ἀκόμη καὶ μέ προσφυγή στής Ἀρχές, νά ἀποτρέψουν ἀλλούς νεώτερους ἀφικνουμένους νά ιδρύσουν καὶ αὐτοί τή δική τους ἀνέξαρτη Συναγωγή.

‘Η ἀριθμητική αύξηση τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος συνοδεύτηκε καὶ διπό μία ποιοτική, πνευματική – πολιτιστική, ἀνοδο τοῦ ἐπιπέδου της. «Ολος δ οἶκος (ὴ κοινότης) ἦταν πλήρης φωτός, χάρις στήν πληθώρα τῶν σοφῶν πού ἔγκαταστάθηκαν στήν Ζάκυνθο. Ἀνάμεσα σ' αὐτούς συγκαταλέγονται οι σπουδαῖοι ραββίνοι: Ρεφαέλ Κόπιο, Γιοσέφ Χαμίτζ, ὁ γνωστός Καββαλιστής, Χάιμ Κοέν καὶ ἄλλοι, οι ὅποιοι κατέβαλαν προσπάθειες καὶ ἐργάσθηκαν γιά τήν ἐνοποίηση τῶν ἀνέξαρτήτων Συναγωγῶν ὑπό κοινή καὶ ἐνιαία διοίκηση, κατά τό πρόπτο τῆς Βενετίας. ‘Οπως πληροφορούμαστε δέ ἀπό μία *Responsa* τοῦ Μπέτ Άλε βή, ἡ ἐγκατάσταση τῆς ἐνιαίας διοίκησης ἔγινε τό 1674.

‘Ο ραββίνος Γ. Χαμίτζ, δ ὅποιος ἀπέτελεσε μέλος τῆς νέας τετραμελοῦς διοικήσεως, χαιρέτισε τό γεγονός σάν ἔναν καλό οίνων. Συνέπεσε δέ τή γέννηση ἀνός νέου ἐγγονοῦ του. Θεσπίσθηκαν διάφοροι κανονισμοί, Τα κανόνων, σύμφωνα μέ τίς ὅποιες ἡ Κοινότης κατέστη ἔνας ἐνιαῖος καὶ διοιγενής ὄργανος.

Ο ἀρχιεπίσκοπος Ζακύνθου

Τό 1933 ἔξεδόθη στή Ζάκυνθο ἀνθολογία τῶν πολυάριθμων ἑργασιῶν καὶ μελετῶν τοῦ ἀειμνῆστου ἀρχιεπισκόπου Ζακύνθου Διονυσίου Λάτα (1836 – 1894), πού ἀφοροῦν τὸν Ἰουδαϊσμὸν καὶ τίς περὶ Ἐβραίων ἀπόψεις τοῦ διακεκριμένου ἰεράρχη. Τό βιβλίο τιτλοφορεῖται: «Δρᾶσις ὑπέρ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Ἔθνους καὶ γνῶμαι περὶ Ἰουδαϊσμοῦ διακεκριμένου ἰεράρχου τῆς νεωτέρας ἐλληνικῆς Ἑκκλησίας ἀοιδίμου ἀρχιεπισκόπου Ζακύνθου ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΛΑΤΑ διατυπωθεῖσαι ἐν τῷ θείῳ ὑπὲ

Διονύσιος Λάτας

αὐτοῦ κηρύγματι καὶ ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὗτοῦ», ἡ δέ ἐπιμέλεια τοῦ ἑργοῦ ἀνήκει στὸν καθηγητὴ τοῦ Γυμνασίου Ζακύνθου Διονύσιο Ν. Λάτα, ἀνώνυμο τοῦ ἀρχιεπισκόπου.

Προορισμὸς τοῦ βιβλίου, σύμφωνα μὲ τὸν ἑκδότη, εἶναι νά «χρησιμεύσῃ τοῖς μὲν Ἰσραηλίταις ὡς δόπλον καὶ προπύργιον ἐναντίον τῶν

ἐπιθέσεων τῶν ἁκάστοτε ἐπιβούλων καὶ ἀμαθῶν ἀνθρώπων, ἐναντίον τῆς συκοφαντίας, τοῦ ψεύδους καὶ τῆς πλάνης, τοῖς δέ Χριστιανοῖς ὡς ὀδηγός καὶ διδάσκαλος τοῦ πνεύματος τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τῆς ὄφειλομένης ἀδελφικῆς ἀγάπης πάντων τῶν ἀνθρώπων, ἃνευ διακρίσεως θρησκεύματος ἢ ἑθνικότητος, συμφώνως τοῖς ρητοῖς παραγγέλμασι τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἐθνῶν ἀναφωνοῦντος: «Οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος, οὐδέ Ἐλλήνος οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδέ ἐλεύθερος οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γάρ ημεῖς εἰς ἐσμέν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ»,(Γαλατ. Γ' 28 – 29)).

΄Από τό βιβλίο αὐτό ἀναδημοσιεύουμε μερικά ἐνδεικτικά ἀποσπάσματα:

΄Αρχόσασμα δημιλίας ἀρχιεπισκόπου Διονυσίου Λάτα, «Περὶ προσδοκίας τῶν Ἐθνῶν»: «Δύο ἔθνη ἀνεφάνσαν ἐπὶ τῆς γῆς ἔξωχως εὐεργετικά, τοσοῦτον εὐεργετικά, ὥστε ὁ κόσμος δλος ὀφείλει να γράψῃ ἀνεξιτήλοις γράμμασι τὰ ὀνόματα αὐτῶν... Τά δύο ταῦτα ἔθνη εἶναι οι πράκτορες τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς Ἱερᾶς Ἰστορίας. Εἶναι τό ἔθνος τῶν Ἐβραίων καὶ τό Ἐθνος τῶν Ἑλλήνων. Τά δύο ταῦτα ἔθνη πρός ἓνα κοινὸν σκοπόν, τό αὐτὸν ἀποτέλεσμα ἐπιδιώκοντα, ἀπό κοινοῦ εἰργάζοντα. Τό μέν ἔθνος τῶν Ἐβραίων, κατοικοῦν τήν Παλαιστίνην, ἐμπνέομαι, ἔλεγε, «ἐμπνέομαι ἐξ Οὐρανοῦ ὅτι ἡ λογική φύσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀπαύγασμα τοῦ ἀπείρου λόγου τοῦ Θεοῦ... καὶ διὰ τοῦτο ἀγνίζομαι, θυσιάζω, ὅπως προσεκλύσω τὸν Θεόν εἰς τὸν κόσμον, ὅπως καταβιβάσω τὸν Θεόν εἰς τὸν ἀνθρωπόν. Τό δέ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων κατοικοῦν τήν Ἑλλάδα... «ποιουδάζω», ἔλεγε, «ποιουδάζω τήν φύσιν, φιλοσοφῶ καὶ διακρίνω ὅτι ἡ λογικότης τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὑπέρ τήν ὅλην τοῦ σώματος αὐτοῦ... καὶ διὰ τοῦτο ἀγνίζομαι ὅπως ἀνατινάξω τὸν ἀνθρωπόν εἰς τά ύψη, ὅπως ἀναβιβάσω τὸν ἀνθρωπόν εἰς τὸν Θεόν».

΄Ο ἀοιδίμος ἀρχιεπίσκοπος Λάτας ἀπό τοῦ ἄμβωνος τῶν ἑκκλησῶν πολλάκις ὡμίλησεν ὑπέρ τῶν Ἰσραηλίτων, ἔγραψε φλογερά ἄρθρα ἐπὶ τῆς «Σιών» καὶ εἰς ἄλλα περιοδικά καὶ βιβλία κατά τῶν ἀντισημιτιστῶν, ἀτίνα μετεφράζοντο καὶ κατεχωρίζοντο εἰς διαφόρους ἑφημερίδας καὶ περιοδικά εὐρωπαϊκά καὶ ἀμερικανικά, διεξήγαγεν ἀλληλογραφίαν πρός τοῦτο ἐγκάρδιον μετά διαφόρων ραββίνων καὶ ἄλλων πεπαιδευμένων Ἰσραηλίτων, καὶ ἐπετέθη λάβρως κατά τῶν Χριστιανῶν ἑκείνων, ὀτίνες, ἐπρολήψεως ἡ μίσους ἡ ἐκ συμφέροντος κατηγόρησαν καὶ ἐσυκοφάντησαν τοῖς Ἰσραηλίτας, ἔξ ὧν συκοφαντῶν, προλήψεων καὶ πλανῶν πολλάκις ἐγένοντο ἐπιθέσεις ἐναντίον αὐτῶν, καὶ πολλαὶ σοβαραὶ δίκαι ἐν Ρωσίᾳ, Γερμανίᾳ, Οὐγγαρίᾳ, Αὐστρίᾳ, Ἰσπανίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ κατ' αὐτῶν διεξῆχθσαν, καὶ διώγμοι σκληροὶ καὶ ἀπάνθρωποι κατά διαφόρους ἐποχάς καὶ τόπους κατ' αὐτῶν ἡγέρθησαν.

Κατά τό Παγκόσμιον Θρησκευτικόν Συνέδριον ἐν Σικάγω τῆς Ἀμερικῆς (1893), ἐνώπιον δλων τῶν ἀντιπροσώ-

πων των θρησκειῶν τῆς γῆς, καὶ πολλῶν χιλιάδων λαοῦ, ἀνέγνωσε διαμαρτυρία κατά τῶν ἐπικρατουσῶν ἐν Εὐρώπη καὶ Ἀνατολή δεισιδαιμονιῶν, προληψεων καὶ πλανῶν ἐναντίον τῶν Ἰσραηλίτων... δτοι οἱ Ἐβραῖοι σφάζουσι τέκνα Χριστιανῶν καὶ πίνουσιν αὐτῶν τό αἷμα. «Ως χριστιανός ιεράρχης παρακαλῶ τήν παρούσαν Συνέλευσιν νά λάβῃ ὑπό σημείωσιν τήν πεποιθησιν ἡμῶν ὅτι ὁ Ἰουδαϊσμός ἀπαγορεύει παντός είδους ἀνθρωποκτονίαν, ὅτι δέ οὐδέν τῶν καθιερωμένων αὐτῷ δογμάτων καὶ ιερῶν βιβλίων ἐπιτάσσει ἡ ἐπιτρέπει καὶ τὸν ἀνθρωποκτονίαν ἡ τήν χρησιν ἀνθρωπίνου αἵματος διά κανονικάς ἡ θρησκευτικάς ιεροπράξιας. Ή τής τοιαύτης συκοφαντίας διάδοσις κατά τῶν ὄπαδῶν μονοθεϊστικῆς πίστεως, τυγχάνει αὐτόχρημα ἀντιχριστιανική.

΄Ο συντάκτης τῆς «Σιών», δείμνηστος Λάτας, εἰς ἀρθρον ἐπιγραφόμενον, «Τό φη μιζόμενον ὡς Ἱερὸν μυθιστόρημα», ὅπερ ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ ὑπέρ ἀριθ. 220 φύλλῳ, ἀσκεὶ κριτικὴν περὶ τοῦ περιεχομένου βιβλίου τινός τό δοπίον ἐγράφη ὑπό τίνος Νεοφύτου, πρώην ραββίνου, εἰς γλώσσαν μολδαβικήν καὶ ἐξεδόθη μεταφρασθέν εἰς τήν Ἑλληνικήν ύπό τίνος Γεωργίου Γάτζου. (Σημ. «Χρονικῶν» – τό ἀνωτέρω λιβελλογράφημα πού πραγματεύεται τήν πολυθύρηλητη «αιματική κατηγορία» κατά τῶν Ἐβραίων, ἐπανεκδόθηκε πρόσφατα ἀπό τό «Βιβλιοπωλεῖον Ἀγίου Όρος». Οι ἀπόψεις, συνεπῶς, τοῦ ἀειμνήστου ἀρχιεπισκόπου Λάτα προσλαμβάνουν τρομακτική ἐπικαιρότητα, διά τοῦτο καὶ μεταφέρουμε ἐδῶ δρισμένα χαρακτηριστικά ἀποσπάσματα ἀπό τό παραπάνω ἀρθρο).

΄Συγγραφεύς τοῦ βιβλίου τούτου φέρεται εἰς προσῆλυτος ἐξ Ἰουδαίων, περιβληθεὶς μετά τό βάπτισμα αὐτοῦ τό μοναχικὸν σχῆμα καὶ ἐπονομασθεὶς Νεόφυτος. Άλλα καὶ τό ὄνομα καὶ ἡ καταγωγή τοῦ συγγραφέως, ὅτε πρότερον ἦτο ραββίνος, εἴτα δέ ἐγένετο Χριστιανός καὶ μοναχός, ἐπλάσθησαν, ὡς φαίνεται, σκοπίμως, δηπος δοθῆ ἀνατίρρητος πιστοῖς εἰς τά λεγόμενα... Ποιος δέ ἦτο οὗτος δι πρώην ραββίνος ύστερον δέ Χριστιανός Νεόφυτος; Ποιοιοιοι γονεῖς αὐτοῦ; Εἰς ποίαν πόλην ἐγένετο; Εἰς ποίαν Συναγωγήν διετέλει ραββίνος; Υπό ποίας περιστάσεις ἐγένετο Χριστιανός; Ποία ἡ χριστιανική Μονή εἰς ἣν ἐκουρεύθη; καὶ τέλος ποία ἡ ἐν γένει Ιστορία τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πρότερον

καὶ τοῦ χριστιανικοῦ ὑστερὸν βίου αὐτοῦ;... Ὁμολογουμένως δέν ἡτο δυνατόν νά δοθῇ λεπτομερῆς ἀφήγησις τῶν καθ' ἕκαστα τοῦ βίου καὶ τῆς Ιστορίας τοῦ Νεοφύτου, διότι τότε θά ἔγινετο καταφανῆς ὑπὸ τίνος καὶ διὰ ποιὸν σκοπὸν ἐγράφη, καὶ θά προσεβάλλετο καὶ ἡ γνησιότης τοῦ βιβλίου καὶ διὰ σκοπὸς αὐτοῦ ὑπὸ τε τῶν Ἐβραίων καὶ ὑπὸ αὐτῶν τῶν φιλαλήθων καὶ εὔσυνειδήτων Χριστιανῶν. Βιβλίον λοιπόν, τὸ διόποιον ρίππεται εἰς τὸ μέσον ὑπὸ ἔν ξηρὸν ὄνομα ἐνός Νεοφύτου μοναχοῦ, δικαίως πρέπει νά ἐπικληθῇ μυθιστορία, καὶ ἐπειδὴ ἀποβλέπει εἰς αὐτό τὸ Θρήσκευμα, καὶ κύριον ἀντικείμενον ἔχει τό Θρήσκευμα, καταλληλότερον δύναται νά ἐπικληθῇ ἰερόν μυθιστόρημα... Καὶ ὑπὸ ἐπιστημονικῶν δέ ἔποιμν, ἔαν τις ρίψη βλέμμα ἐν τῷ βιβλίῳ, διακρίνει ἀμέσως διτὶ συγγραφεύς ἡτο δλως πεζός καὶ ἀμοιρος ἐπιστημονικῆς Θεολογίας... Τό βιβλίον ἐγράφη νά διεγείρῃ τό μισος τῶν Χριστιανῶν κατά τῶν Ἐβραίων, καὶ ν' ἀναγείρῃ τείχη Σινικά μεταξύ τῶν δύο τούτων λαῶν, ὥστε δχι μόνον νά μη προσεγγίσωσι ποτὲ πράσις ἀλληλα διά τῆς ἀναπτύξεως, διά τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς παγκοσμίου συγγενικῆς τῆς ἀνθρωπότητος ἀγάπης, ἀλλά νά καταδιώκη ἀμειλίκτως δ εἰς τόν ἔτερον....»

Ο αείμνηστος Λάτας κατεπολέμησε, ἐπίσης, σε ἄλλο ἄρθρο του «τό ἐπικρατοῦν παρά Χριστιανοῖς βάρβαρον ἔθιμον τῆς πυρπολήσεως τοῦ ιούδα κατά τήν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, μεθ' ὅ πολλάκις ἀκολουθοῦσιν ὑβρεις καὶ ἔστιν ὅτε βάναυσοι κακοποιήσεις καὶ διωγμοί κατά τῶν Ἐβραίων... τό ἀρχαῖον τοῦτο ἔθιμον εἶναι οὐ μόνον ἀντιχριστιανικὸν ἀλλά καὶ βάρβαρον καὶ ἔνδειξις πάθους κατά τῶν Ἐβραίων, διότι οἱ πρόγονοι αὐτῶν κατεδίκασαν καὶ ἐσταύρωσαν τόν Χριστόν». Ο τίτλος τοῦ ἄρθρου εἶναι: «Ἐν δειξις πάθους κατά τῶν Ἐβραίων καὶ Παραμόρφωσις τοῦ Χριστιανοῦ μοῦ Ÿ».

Στις 18 Μαρτίου 1884 δ ἀρχιμαρδίτης Διονύσιος Λάτας χειροτονήθηκε ἀρχιεπίσκοπος Ζακύνθου. Ίδιου πῶς ὁ ἐκδότης τοῦ βιβλίου περιγράφει τά αἰσθήματα συμπαθείας τῶν Ἰσραηλιτῶν Ζακύνθου πρός τόν νέον ἀρχιεπίσκοπο: «Ἄμα δέ τῇ ἀφίξει τοῦ ἀρχιεπισκόπου εἰς Ζάκυνθον σύμπασα ή Ἰσραηλιτική Κοινότης, προηγουμένου τοῦ ραββίνου ἐν στολῇ, προσῆλθον εἰς τό καλούμενον παρά τῶν Ζακυνθίων «Παλάτι» καὶ ἡσπάσθησαν μετά μεγάλου σεβασμοῦ τήν δεξιάν τοῦ ἀρχιερέως, ἐκφωνήσαντες μετά δακρύων ἀληθοῦς συγκινήσεως Καλῶς ἦ θες». Ό ἀρχιεπίσκοπος Διονύσιος Λάτας μετά δύο ἡμέρας ἀντεπεσκέψθη τήν ἐν Ζακύνθῳ Ἐβραϊκήν Κοινότητα. Πρός τήν ἐπίσκεψιν ἔκεινης εἶχε παρασκευασθή ἡ οἰκία τοῦ κ. Σ. Κονελιάνου, οἰκογενείας τά πρώτα φερούμενης μεταξύ τῶν ἐν Ζακύνθῳ Ἰσραηλιτῶν. Ό ἀρχιεπίσκοπος περί τήν 1ην ὥραν ἀνεχώρησεν ἐκ τοῦ Ἀρχιεπισκοπείου μετά τοῦ ἰεροῦ Κλήρου, βαίνοντες ἐν πλήρει τάξει πρός τήν Ἐβραϊκήν, πλῆθος δέ Χριστιανῶν ἀκολούθησεν ἐπειρεγείας. «Ἄμα ἔφθασαν εἰς τήν Ἐβραϊκήν, ἔξ ἀπασῶν τῶν οἰκιῶν αἱ Ἰσραηλίτιδες γυναῖκες ἐρριπίπον ἀνθη ποικίλα ἐπί τοῦ ἀρχιεπισκόπου κραυγάζουσες «νά μᾶς ζήσης Πανιερώτατε»...

Τήν ἀνεξίθρησκον ταύτην διδασκαλίαν του ὑπέρ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ «Ἐθνους ἐφρόντιζε καὶ νά ἐφαρμόζη καὶ εἰς τόν βίον του καὶ διά τοῦτο μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του ἡσθάνετο τήν αὐτήν συμπάθειαν καὶ ἀγάπην, οἴλαν καὶ πρός τούς Χριστιανούς.

Διά τήν τοιαύτην δρᾶσιν τοῦ ἀοιδίμου Λάτα καὶ τήν πατρικήν αὐτοῦ στοργήν πρός τόν ιουδαϊκόν Λαόν, τρανῶς οἱ Ἰσραηλῖται ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς ἐπεδείκνυον τήν εύγνωμοσύνην αὐτῶν πρός αὐτόν μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, τιμήσαντες καὶ τόν νεκρόν τοῦ ἰεράρχου τούτου, οὐ μόνον οἱ ἐν Ζακύνθῳ βιοῦντες Ἰσραηλῖται, ἀλλά καὶ πολλοὶ ἔξ ἀλλῶν Κοινοτήτων πρός τοῦτο ἐλθόντες καὶ μετά θερμῶν

Ο τότε δημαρχος Ζακύνθου κ. Λ. Καρρέρο λαμβάνων ὄπο τόν ἐν Έλλάδι πρέσβυτον τοῦ Ἰσραὴλ κ. Ν. Γιαΐς τιμητικό διπλωμα, τό διόποιον τοῦ ἀπένεμηθη ὄπο τό Yad Vashem (1978).

ΟΣΟ ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΑΝΘΡΩΠΟΙ...

Η ΗΡΩΪΚΗ ΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΗΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ

«Τόν κατάλογο τῶν Ἐβραίων τοῦ νησιοῦ εἶχε ζητήσει ἀπό τό δημαρχος Ζακύνθου δ Γερμανός φρούραρχος. Κι ἔκεινος μέ γνήσια ἐπανηστώτικη διπλωματία τοῦ χάρισε ἔνα παλιό χρυσό δαχτυλίδι — ἔθιμο παλιᾶς φιλοξενίας — καὶ τοῦ εἶπε πώς οι Ἐβραῖοι εἶναι γραμμένοι στό Δημοτολόγιο του σάν δλους τούς ἀλλους δημότες. Καὶ οι δέν εἶναι σέ θέση νά τοῦ δώσει τέτοιο χαρτί. Τήν ἐπομένην, στό πλευρό τοῦ δημάρχου βρέθητε κι ο Μητροπολίτης Χρυσόστομος. Μαζί πήγαν στό Γερμανόν. Καὶ μαζί τοῦ παρέδωσαν πράγματι ἔν γραφα. Ὅταν δημάρχος τό δνοιξε, εἶδε πώς ἦταν γραμμένα μέστα μόνο δύο ὄνοματα. Τά δικά τους...» («Καθημερινή» 8/11/1978).

Στήν ίδια ἐφημερίδα (9/1/1978) ἀναφέρεται: «Σέ πολλά μέρη τῆς Ἐλλάδος δπως καὶ σέ πολλά τῆς Εύρωπης, οἱ Ἐβραῖοι ζοῦσαν σέ δικές τους συνοικίες, πού τίς περισσότερες φορές σημειώνονταν μέ σαφῆ δρία. Στή Ζακύνθο, ἔδω καὶ διακόσια χρόνια, τέτοια «օρια» δέν εἶχαν πάψει νά ύπαρχουν. «Οπως καὶ κάθε είδους διάκριση. Αποφασιστικό ρόλο στή δημιουργία αύτοῦ τοῦ σεβασμοῦ στά ἀνθρώπινα δικαιώματα ἔπαιξε δχι μόνο η παράδοση φιλελευθερισμοῦ τῶν Ἐπανησίων, ἀλλά καὶ ἔνα νεανικό γλέντι τοῦ ποιητοῦ Ούγγου Φώσκολου, πού μαζί μέ ἄλλους Ζακυνθίους νέους, πήγε ἔνα βράδυ καὶ κατέστρεψε τά χαρακτηριστικά δρόσημα τής συνοικίας τῶν Ἐβραίων. Από τότε, η ἐπιθυμία του νά μήν ύπαρχουν διακρίσεις θρησκευτικές, ἀποτέλεσε γιά τούς συντοπίτες του ἀγραφο νόμο».

δακρύων συνοδεύσαντες αύτόν μέχρι τής τελευταίας αύτοῦ κατοικίας, ἐν οίς καὶ δ ἀρχιραββίνος Φερράρας Σολομών Λεύκης καὶ ἄλλοι ἔξέχοντες Ἰσραηλῖται, καὶ διαπρεπής φιλόλογος Ἰσραηλίτης Λάζαρος Βελλέης, στοις καὶ ώμιλησεν ἐπί τοῦ τάφου τοῦ ἀρχιεπισκόπου πλέξας τό ἐγκώμιον τοῦ ἀειμνήστου Λάτα».

ΕΠΙΦΑΝΕΙΣ ΖΑΚΥΝΘΙΟΙ ΙΣΡΑΗΛΙΤΕΣ

‘Από: Λεωνίδα Χ. Ζώη: «Λεξικόν Ιστορικόν καί Λαογραφικόν Ζακύνθου», λήμμα: «Κωνσταντίνη», (τόμ. α', σελ. 337 - 338].

Κωνσταντίνη, οικογένεια, 1550, ἐξ Ἀγκώνης τῆς Ἰταλίας, προερχομένη ἵσως ἐξ Ἀλγερίου ἡ Κωνσταντινούπολεως, ἐκ Ζακύνθου μετηνάστευσεν εἰς Κρήτην καὶ ἐκεῖθεν πάλιν εἰς Ζάκυνθον όπου ὠκοδόμησαν τὴν ἑκεῖ καλουμένην Κρητικήν Συναγωγήν. Τῆς οίκογενείας Κωνσταντίνη διεκρίθησαν κατά καιρούς διάφορα ἐπίλεκτα μέλη ἐξ ὧν καὶ: Κωνσταντίνης, 1707, φρούραρχος Ζακύνθου.

Άβραάμ τοῦ Ἀλεξάνδρου, Ἐπιτρόπου τῶν ἐν Ζακύνθῳ Ἰσραηλιτῶν, καὶ Ραχήλ (τὸ γένος) Λευή, ἐγεννήθη 17 Ιουλίου 1865. Σπουδάσας ἐν Παρισίοις καὶ τελειοποιηθείς εἰς τὴν ἡλεκτρολογίαν, ἔγκατεστάθη ἐν Ἀθήναις, διεκρίθη διὰ τὰ κοινωνικά ἀγαθοεργά αἰσθηματά του, ἔγραψε διαφόρους ἐπιστημονικά μελέτας καὶ ἀνεδίχθη μέγας εὐεργέτης τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ζακύνθου. Απέθανεν ἐν Ἀθήναις κατά Νοέμβριον 1919.

Ἐλκάνας ἡ Κανάρης, ἐγεννήθη ἐν Ζακύνθῳ καὶ ἐκ τῆς ἐπίφανοῦς τῶν Κωνσταντίνη οικογένειας, τό 1889. Μετά τό πέρας τῶν πανεπιστημιακῶν του σπουδῶν, ἡκολούθησε, ἀπό τοῦ 1910, δημοσίας ὑπηρεσίας προαχθείς εἰς ἀνωτάτους βαθμούς τῆς ιεραρχίας, διατελέσας γενικός ἐπιθεωρητής τοῦ ὑπουργείου Τ.Τ.Τ. Διά τάς πάρασχεθείσας εύδοκιμους ὑπηρεσίας του καὶ ὡς ἀξιωματικοῦ καθ' ὅλους τούς ἀπό τοῦ 1912 πολέμους ἔτιμηθη διά τοῦ ἀργυροῦ καὶ χρυσοῦ παρασήμων Γεωργίου Α' καὶ διά σερβικοῦ τοιούτου. Διετέλεσε πρόεδρος τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου Ἑλλάδος καὶ ἀντιπρόεδρος τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν, ἀνεκρύθη δέ Μέγας Εὐεργέτης καὶ ἐπίτιμος πρόεδρος τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ζακύνθου.

Ραφαήλ τοῦ Δαυΐδ, ἐγεννήθη ἐν Ζακύνθῳ τήν 17 Ιουλίου 1892 καὶ ἔλαβε τά πρώτα γράμματα ἐν Κιάτῳ, ὅπου εἶχεν ἔγκατασταθῆ ὁ πατήρ του, συνεχίσας τάς σπουδάς του ἐν Ἀθήναις. Νέος τήν ἥλικιαν ἔτι εἰσῆλθεν εἰς τήν ὑπερεσίαν τῶν Τ.Τ.Τ. καταλαβών ἀνωτέρας θέσεις καὶ ἀποχρήσας τό 1953. “Ἐσχε μεγάλην δρᾶσιν κοινωνικήν καὶ πλουσιωτέραν εἰς τὴν Ἰσραηλιτική Κοινότητα Ἀθηνῶν, ἡς διετέλεσεν σύμβουλος, γεν. γραμματεὺς καὶ πρόεδρος, ὡς ἐπίσης πρόεδρος τοῦ

Τά «ΧΡΟΝΙΚΑ» αισθάνονται τήν ὑποχρέωση νά εύχαριστήσουν τόν κ. Δαυΐδ Καν. Κωνσταντίνη, ὁ ὅποιος ἔθεσε στή διάθεσή μας πολλά στοιχεία περί Ζακύνθου ἀπό τό ἀρχεῖο τοῦ ἀειμνήστου πατρός του Κανάρη Κωνσταντίνη, ὡς καὶ τόν κ. Μωυσῆ Αβρ. Μόρδο γιά τήν εύγενή παραχώρηση τῶν ἔργων τοῦ Λ. Ζώη, ἀπό τά ὅποια ἀντλήσαμε πολλές πληροφορίες περί τῶν Ἰσραηλιτῶν τῆς Ζακύνθου.

Άβραάμ Άλ. Κωνσταντίνης (Ζάκυνθος 1865 – Αθῆναι 1918).

Συλλόγου «Μπενέ Σιών» 1934 - 1940, διευθυντής τοῦ περιοδικοῦ «Η Φωνή τοῦ Ἰσραήλ» καὶ ἀπό τοῦ 1947 τῆς ἐφημερίδος «Ἐβραϊκή Ἐστία». Τυγχάνει πρόεδρος τοῦ Ἑθνικοῦ Ἐβραϊκοῦ Κεφαλαίου διά τήν Ἑλλάδα καὶ ἀντιπρόσωπος τοῦ Γαλλικοῦ Πρακτορείου Ειδήσεων «Nouvelles Juives Mondiales», (περιοδ. «Μούσαι» 232).

Αλέξανδρος, ἀδελφός τῶν ἀνωτέρω, τεχνικός τοῦ ὑπουργείου Τ.Τ.Τ.

ΧΡΟΝΙΚΑ

- Γραφεία: Σουρμελή 2
Αθῆναι (109) - Τηλ. 88.39.952
- ★ Έκδότης: τό Κ.Ι.Σ. ἐκπροσωπούμενον ὑπό τοῦ Προέδρου του κ. Ιωσήφ Λόβιγγερ,
ό όποιος είναι καὶ ὑπεύθυνος συμφώνως τῷ
νόμῳ (Σουρμελή 2 - Αθῆναι).
- ★ Επιμέλεια ἐκδόσεως: Νίκος Τσαπίδης, μέλος
τῆς Ενώσεως Συντακτῶν Περιοδικοῦ Τύπου.
- ★ Υπεύθυνος φωτοσυνθέσεως: Κατσαούνη
ΕΠΕ, Σπ. Δοντά 10, Αθῆναι.
- ★ Η ἀναδημοσίευσις κειμένων είναι ἐλευθέρα,
μὲ τήν προϋπόθεσι τοῦ θά αναφέρεται η πηγή:
Περιοδικό «Χρονικά», Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ
Συμβουλίου.

Ζάκυνθος: Πλατεία Άγ. Μάρκου
(πρό των σεισμών).

Τά έρείπια της Συναγωγής Ζακύνθου, μετά τό σεισμό του 1956.

ΦΑΝΤΑΣΤΙΚΟΣ ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ

Τό 1979, στήν έφημερίδα «Έλεύθερη Φωνή» τής Ζακύνθου, έδημοισεύθησαν τά παρακάτω:

Προερχόμενος από τήν 'Άγιαν Ιερουσαλήμ καί τούς 'Άγιους Τόπους, διά νά προσκυνήσω τά ιερά χώματα τής προσφιλεστάτης γενέτειρας Ζακύνθου, άφιερώνω τό κάτωθι ποιηματάκι μου, χωρίς νά είμαι ποιητής, άλλα άπλως ώς ένδειξιν νοσταλγίας καί άγαπης πρός τήν Πατρίδα μου.

Μές τά πλατιά μου σηνειρά
σέ βλέπω κάθε βράδυ,
πρέπει νά σβήση δι καῦμός
προτοῦ πάω στόν 'Άδη.

Τότε θά σβήση δι καῦμός
χρυσό μου μοσχονήσι.
Όταν βρεθώ στήν Μπόχαλη
καί στήν «παλιά τή βρύση».

Όταν εις τόν Πλατύφαρο
θά κάμω λίγες βόλτες

άκουγοντας τή μουσική
τοῦ Πήλικα τίς νότες.

Όταν στό «κρύο νερό»
θά φάω ριγανάδα
νά μού θυμίση τά παλιά
πού πήγαινα βαρκάδα.

Καί εύθύς ζταν τό πόδι μου
στή Ζάκυνθο πατήσω
γονατιστός στό χώμα της
συγνώμη θά ζητήσω.

Καί στήν άνοικοδύμηση
δέν βρέθηκα κοντά της
νά χύσω τόν ιδρώτα μου
σάν όλα τά παιδιά της.

Στή Ζάκυνθο γεννήθηκα
γι αύτό τήν άγαπάω
καί νά μ' άξιώση δι Θεός
μιά μέρα κεῖ νά πάω.

Νά τήν ίδω όπως άλλοτε
γεμάτη μέ λουλούδια
μέ κέντρα διασκεδάσεως,
καντάδες καί τραγούδια.

Ύπο Ροβέρτου Δαλμέδεγου, (γεννηθέντος καί άνατρα-
φέντος έν Ζακύνθω, κατοίκου Τέλ - Αβίβ Ιερουσαλήμ).

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ

Από τό «Λεξικόν Ιστορικόν καί Λαογραφικόν Ζα-
κύνθου» τοῦ Λεωνίδα Χ. Ζώη, λήμμα, «Έβραϊοι»
(τόμ. σελ. 174 - 6), μεταφέρουμε τό παρακάτω άπο-
σπασμα, πού άφορα τή σύγχρονη μεταπολεμική έπο-
χή:

«Οι καταστρεπτικοί σεισμοί Ζακύνθου τοῦ 1953 εἶχον
ώς συνέπειαν τήν διάλυσιν τής Ισραηλιτικής Κοινότητος

Μερική σπουδή των
τειχών της πόλεως.

Ζακύνθου, ή όποια Κοινότης δέν είχεν πέσει θύμα του έξοντωτικού διωγμού των Γερμανών, οι όποιοι, έτοιμοι νά μεταφέρουν τούς Έβραιους Ζακύνθου εις τά στρατόπεδα τῆς καταστροφῆς, κατελήφθησαν υπό τῆς έπελθουσῆς καταρρεύσεώς των καί οὕτως ἐσώθησαν. Κατά τούς σεισμούς του 1953, ή Κοινότης ήριθμει 38 Έβραιους, ἔξ ὧν μιά γραΐα, ὄνοματι Λίζα Μάτσα, ἀπνθρακώθη κατά τὴν ἀκολουθήσασαν πυρκαϊάν, οι δέ λοιποί μετανάστευσαν εἰς Ἀθήνας καί εἰς τὸ Ἰσραήλ. Οὕτω διελύθη ή Κοινότης Ζακύνθου καί ἔμεινεν ἑκκρεμής ή περιουσία της, ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ νεκροταφείου, ἐκ τῶν δύο κατεστραμμένων Συναγωγῶν καί ἐκ τῶν ἐρειπίων τῶν οἰκιών τῆς Κοινότης.

Σημ. «Χρονικῶν». 'Ο καταστρεπτικός σεισμός τοῦ 1953 ἔφερε στήν Ἀθήνα τὴν ὄλοτητα τῶν ὁμοθρήσκων Ζακυνθίων, οι όποιοι ἐπὶ μακρόν χρονικό διάστημα φιλοξενήθηκαν εἰς κατασκηνωτικές ἔγκαταστάσεις τῆς Φραγκοκλησιᾶς. 'Η πολύμηνος παραμονή τους ἐκεῖ καί ἡ ἀνάγκη γιά τὸν ἀγώνα τῆς ἐπιβίωσεως, ὥθησαν τούς Ζακυνθίους Ἰσραηλίτες νά ἀναζητήσουν νέες εὐκαιρίες στήν Ἀθήνα, μέ φυσικό ἐπακόλουθο τὴν ὀριστική ἔγκατάστασή τους, κατά πλειοψηφία, στήν πρωτεύουσα, ἐνῶ μία μερίδα ἔξ αὐτῶν μετανάστευσαν στὸ Ἰσραήλ. 'Ετοι ἐσβησε μία ιστορική Κοινότης, μέ ζωή πολλῶν ἑκατονταετηρίδων.

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Οι Ἑλληνες, Έβραιοι τὸ Θρήσκευμα

Σέ ἐπιστολή του, στὸ περιοδικό «Νέοι Ἀνθρωποι» (σ. 12. 1980), ὁ κ. Μ. I. Μιχαηλίδης δημοσιεύει διάφορες ἀντισημιτικές, (ὁ ἴδιος τίς ἀποκαλεῖ ἀντισιωνιστικές) ἀπόψεις, οι όποιες, κατά τὴν σύνταξη τοῦ περιοδικοῦ, είναι «λίγο τραβηγμένες καί κάτω ἀπό τὴν πίεσι ἐνός κλίματος ἀντιεβραϊσμοῦ»

Σχετικά ὁ κ. Σ. Ἐσκεναζῆ ἐστειλε στὸ περιοδικό τὴν παρακάτω ἐπιστολή (20 - 12 - 1980): «Δέν θά σταθῶ σέ κανένα ἄλλο σημεῖο τῆς ἐπιστολῆς τοῦ κ. Μ. I. Μιχαηλίδη, πού ἐδημοσιεύθη στὸ φύλλο σου τῆς 6 τρ. μηνός, μιά καί ἡ ἐφημερίδα σας ἀναγγωρίζει ὅτι είναι «τραβηγμένες» καί κάτω ἀπό τὴν πίεσι ἐνός κλίματος ἀντιεβραϊσμοῦ.

Θά ἡθελα μόνο νά πληροφορήσω τὸν ἐπιστολογράφο σου, καθώς καί τὸν καθένα ἄλλο πού τυχόν τὸ ἀγνοεῖ, ὅτι οἱ «Ἑλληνες Έβραιοι» είναι «Ἑλληνες πολίτες μέ τὰ ἴδια καθηκόντα, ὑποχρεώσεις, δικαιώματα (στράτευσις, φορολογία, ἐλευθερία συνειδήσεως κλπ.) μέ δόλους τούς ἄλλους πολίτες» διαφέρουν μόνο κατά τὸ Θρήσκευμα μέ τὴν πλειοψηφία τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν, πού είναι Χριστιανοί Ὁρθόδοξοι».

Οι Έβραιοι τῆς Βέροιας

Ο κ. Ν. Σιδηρόπουλος — συμβολαιογράφος στή Βέροια, μᾶς ἐστειλε τὴν παρακάτω ἐπιστολή:

«Στήν ἐδῶ ἐκδιδόμενη ἡμερήσια ἐφημερίδα «Λαός» διάβασα σήμερα πώς ύπαρχετε καί ἐκδίδετε στήν Ἀθήνα τό περιοδικό «Χρονικά» καί πώς σ' ἔνα τελευταίο τεῦχος σας γράφετε γιά τὸν Ἀλβανία κ.λ.π. σχετικά μέ τὸ μεγάλο «Ἐπος τῶν Ἑλληνικῶν ὄπλων τοῦ '40.

Ἐπειδή ἐκτιμῶ καί θαυμάζω τό ἐβραικό στοιχεῖο, μέ τό όποιο μέ συνδέουν παλαιές καλές ἀναμνήσεις (πώς μπορῶ νά ξεχάσω τὸν φίλο γείτονα τοῦ φουρνάρικού μας τό Τζάκο Τέστα, τὸν Ἀσέρ Ρουμένη, στὸν ὅποιο ἐλεγα νά φύγουν ὀμαδικά στὸ βουνό γιατὶ ἡ Πολωνία, γιά τὴν ὅποια τοῦ ἐλεγαν, θάταν δλεθρος — τό δάσκαλό μου τῆς γαλλικῆς, μουσιοῦ Κοέν, τὸν φίλο συντάκτη τῆς «PROGRESS» μουσιοῦ Μπαρτζελαΐ καί τόσους καί τόσους ἀδικοχαμένους συμπολίτες μας!) καί διότι ἐκτιμῶ τὸν ἡρωϊκὸ ἀγώνα τῶν Ἑλλήνων Έβραιών πού ἐκφράζεται ἀπό τὸν ἡρωαὶ ἀνισυνταγματάρχη Μορδοχαϊ Φριζή, πού σκοτώθηκε ἔξω ἀπό τὸν Πρεμετή στίς 5.12.1940 καί ἀπό τὸν νεαρό πολυβολητή Μωάς στὸ ἔργο τοῦ Μπεράτη «Τό Πλατύ Ποτάμι», (σελίδα 261), ὅπου στὸ ἀριστουργηματικό αὐτό ἀγώνιστικό χρονικό τοῦ συγγραφέα ἀπό τὸν πόλεμο τοῦ 1940 — 1941 περιγράφεται ἡ παλληκαρία πού δείχνειν οἱ Έβραιοι στὸν πρώτο νικηφόρο πόλεμο κατά τοῦ Ἀξονα, καθώς καί γιά τὸν ἀνθυπολοχαγὸν Ρεσέντα (ἀλήθεια, πόσο θαθελα νά πληροφορηθῶ ὅτι ὁ ἀνθρωπος αὐτός ζεῖ!) — σελίδα 409... Θά σᾶς παρακαλοῦσα νά μοῦ στέλνατε τό ἀντίτυπο αὐτό, καθώς καί νά μέ γράφατε συνδρομητή του».

Η Μεγάλη Συναγωγή τῆς Βουδαπέστης.

‘Η Ισραηλιτική Κοινότης Ούγγαριας

Δέν ύπάρχουν άκριβή στατιστικά καί δημογραφικά στοιχεία άναφορικώς μέ τὸν ἀριθμὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν στὴ Λαϊκὴ Δημοκρατία τῆς Ούγγαριας. Οἱ ὑπόλογισμοὶ ποικίλουν μεταξὺ 80.000 καί 100.000. Στὸν τελευταῖο ἔτησιο ‘Οδηγῷ, 1979 - 80, ὁ ἔκει πρέδρος τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος περιγράφει τὴν ἐβραϊκή ζωὴν στὴν Ούγγαρια κατὰ τὰ ἔτη 1976 - 1980, πλὴν ὅμως, δέν ἀνάφερει κανένα νούμερο. Οὔτε εἶναι δυνατόν νά πιστοποιηθεῖ ὁ ἀριθμὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπό ἄλλες πηγές. Τά στοιχεῖα τῶν ἀπογραφῶν, πάλι, δέν βοηθοῦν, καθόσον ὁ θρησκευτικὸς δεσμός δέν συμπεριλαμβάνεται στὶς καταστάσεις αὐτές.

Τόν Αὔγουστο τοῦ 1980 οι Ούγγροι Ἰσραηλίτες γιάρτασαν στὴν 30ῃ ἐπέτειο τῆς συμφωνίας μεταξύ τοῦ Κράτους καί τοῦ ἐκπροσωπευτικοῦ θρησκευτικοῦ τους σώματος, ἡ ὥποια σύμφωνα μέ τὸ Σύνταγμα τῆς Ούγγρικῆς Δημοκρατίας σκιαγραφεῖ μέ σαφήνεια τὰ καθήκοντα καί τίς ὑποχρεώσεις τῶν συμβαλλομένων μερῶν. Στὴν πραγματικότητα, ἡ ἀρχικὴ συμφωνία συνήθη νωρίτερα τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1948 μεταξύ, ἀφ’ ἐνός μὲν τῶν ‘Ορθοδόξων’ καί «Νεολογικῶν»² ἀντιπροσωπευτικῶν σωμάτων καί, ἀφ’ ἑτέρου, τῆς κυβερνήσεως τῆς Ούγγρικῆς Δημοκρατίας, καί πού ἀνανεώθηκε μετά τὴν δημοσίευση τοῦ νέου Συντά-

γματος τό 1949. Τό πρώτο μέλημα τῆς συμφωνίας τοῦ 1948 ἦταν ἡ ἐγκαθίδρυση μιᾶς μικτῆς ἐπιτροπῆς, ἀποστολή τῆς ὧδιας ἦταν νά «ρυθμίσει τὴ νέα θέση τοῦ θρησκευτικοῦ δόγματος μέσα σὲ πλαίσια τῆς Ούγγρικῆς Δημοκρατίας». Τοῦτο ὑπῆρχε τό πρώτο βῆμα γιά τὴν ἐπίσημη ἐνοποίηση τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος σέ ἕνα ἀντιπροσωπευτικό σῶμα.

“Οταν, συνεπῶς, ἡ νέα συμφωνία διακήρυσσε ὅτι ἡ Ούγγρικη Δημοκρατία ἀναγνωρίζει, σᾶν κάτι σημαντικό, τὴν ἐλεύθερη ἀσκηση τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς, ἐντός τῶν ισχύοντων νομικῶν κανονισμῶν, ἐπετράποραν ὅλες οἱ πάσις μορφῆς παρόμοιες θρησκευτικές δραστηριότητες, ἡ προσευχὴ στὶς Συναγωγές καί σέ ίδιωτικές κατοικίες, ἡ ιδιωτική καί δημόσια θρησκευτικὴ ἐκπαίδευση, πανεθνικά συνέδρια, συναντήσεις, τύπος, σχολεῖα τα λμούντ τορά³, γε σιβό⁴ ἐκπαίδευση θρησκευτικῶν λειτουργῶν καί δασκάλων. Διασφάλισε, ἐπίσης, ὅλες ἑκείνες τὶς δραστηριότητες πού μέχρι τότε ὑπάρχονταν, στὴν ἔγκριση κάποιας ἀνώτερης ἀρχῆς, στὰ πλαίσια τῆς αὐτονομίας τοῦ δόγματος (π.χ. ταφή, σεχιτά⁵), ὡς ἐπίσης τῆς θρησκευτικὴ ύποχρέωση τῆς Κοινότητος νά μεριμνᾶ γιά τίς ἀνάγκες τῶν ήλικιωμένων, τῶν ἀρρώστων, τῶν ὄρ-

φανών καί τῶν φτωχῶν».

Ταυτόχρονα, όμως άλλα τά έβραικά σχολεῖα — ὅπως καί τά λοιπά σχολεῖα κάθε δόγματος — κρατικοποιήθηκαν, έξαιρουμένων τῶν ίδρυμάτων γιά τὴν ἐκπαίδευση τῶν ραβίνων, θρησκευτικῶν δασκάλων, τά ταλμούντα τορά, καί τίς γεσούβιότα.

Κατά τή διάρκεια τῶν μετέπειτα χρόνων, κυρίως ὑπό τό καθεστώς τοῦ Rakosi, πολλά ἄπο τά ἔναπομείναντα ίδρυματα ἔπαψαν νά ύπάρχουν, ή θρησκευτική ζωή διατηρήθηκε μέ μεγάλες δυσκολίες καί ὁ ἀριθμός τῶν Ἰσραηλιτῶν μειώθηκε, ἐν μέρει σάν ἀπότελεσμα τῆς μετανάστευσης καί τῆς ἀλιγιάδ⁶, μεταξύ 1948 — 1951, τῶν μικτῶν γάμων, τῶν θανάτων καί τῆς ἀφομοιώσεως.

Θρησκευτική ζωή

Ἡ Κοινότητα, καί στή Βουδαπέστη καί στίς ἑπαρχίες, καταβάλλει μεγάλες προσπάθειες νά διατηρήσει τήν ἔβραική ζωή μέσα στά πλαίσια ἕκενα τά πρό τοῦ β' παγκοσμίου πολέμου, ὅπαν ἦταν μία ψηλά ὄργανωμένη Κείλα⁷. Ὡς ἐκ τούτου, ύπάρχουν περί τίς 30 Συναγαγές στήν πρωτεύουσα καί περί τίς 80 στίς ἑπαρχίες. Ἡ παρακολούθηση σ' αὐτές τίς Συναγαγές ποικίλει, ἀλλά παντοῦ ύπάρχουν καθημερινῶς μινιασινί⁸. Ὁρισμένες Συναγαγές ἀπαιτήθηκε νά πουληθοῦν, ἰδίως στίς ἑπαρχίες, ὅπου σέ δρισμένες πόλεις δέν παρέμειναν καθόλου Ἰσραηλίτες. Οι Συναγαγές κατά τίς λειτουργίες τοῦ Σαββάτου καί τῶν ἔορτῶν εἶναι πολλές φορές κατάμεστες κόσμου, ιδιαίτερα οι Συναγαγές τῆς Βουδαπέστης, ἀφοῦ ἡ μεγάλη πλειωφεία τῶν Ἰσραηλιτῶν διαμένει στήν πρωτεύουσα. Σέ δρισμένα ἔπαρχιακά κέντρα ύπάρχουν μόνιμοι ραββίνοι, οι δοποῖοι, μαζί μὲ ἄλλους περιοδεύοντες ἐπισκέπτονται τίς πολλύ μικρές Κοινότητες σέ ὅλη τή χώρα. Κρέας Κ α σέ ρ⁹ εἶναι διαθέσιμο παντοῦ· ἡ παραδοσιακή ἔξαγωγή οἰνου, κασέρ καί λικέρ ἀπό χυμό δαμασκήνων γιά τό Πέσαχ συνεχίζεται ἀκόμη. Τό κοινοτικό ἔργοστάσιο γιά Μ α τ σ ὁ τ¹⁰ τῆς Βουδαπέστης, πού κτίσθηκε καί ἔξοπλισθηκε στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 30, λειτουργεῖ καθόλο τό ἔτος καί, πέρα ἀπό τήν προμήθεια τῶν Ἰσραηλιτῶν ὅλης τῆς χώρας, κάνει ἔξαγωγές στήν Ἀνατολική Γερμανία, Τσεχοσλοβακία καί Πολωνία. Ὑπάρχει ἔνα Κασέρ ἐστιατόριο, ἀρτοποιείο καί ζαχαροπλαστείο πού συντροφύνται ἀπό τήν Κοινότητα.

Ἴερολογοῦνται γάμοι στίς Συναγαγές καί γιορτάζονται τά μπερίτ μιλά¹¹, μπάρ μιτσβά¹² καί μπάτ μιτσβά¹³, ύπάρχουν μιβότ¹⁴ καί ἔξακολουθεῖ νά λειτουργεῖ Ἡ Χεβρά Καντίσα¹⁵. Ἐναὶ ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τῆς ζωῆς τῆς Συναγαγῆς ἀποτελοῦν τά συχνά πολιτιστικά ἀπογεύματα στίς αἴθουσες τῶν Συναγαγῶν, ὅπου λαβαίνουν χώρα διαλέξεις ἐπί τῆς ἔβραικής ιστορίας καί λογοτεχνίας καί ποιητικές ἀπαγγελίες. Αύτά συνήθως διοργανώνονται ἀπό τά γυναικεία σωματεία. Μία φορά ἀνά δεκαπενθήμερο μεταδίδεται ἀπό τό Petofi Radio μία 15λε¹⁶, ιουδαϊκή θρησκευτική λειτουργία.

Ἐκπαίδευση

Σ' αὐτόν τόν τομέα τήν πλέον τιμητική θέση κατέχει τό Ραββινικό Σεμινάριο, τό μοναδικό παρόμοιο ίδρυμα στήν Ἀνατολική Εύρωπη. Τό Σεμινάριο πρωτάνοιξε τίς πύλες του στά 1877 καί κατέστη ἔνα ἐπιστημονικό ίδρυμα παγκοσμίου φήμης. Σήμερα ἔχει λίγους φοιτητές, μεταξύ δέ αὐτῶν τέσσερις ἀπό τή Σοβιετική "Ἐνωση καί ἔναν ἀπό τήν Τσεχοσλοβακία. Τό τελευταῖο καλοκαίρι ἀπεφοίτησε ἔνας

Γενική ἀποψη τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Μεγάλης Συναγωγῆς τῆς Βουδαπέστης.

Σοβιετικός φοιτητής, ὁ δοποῖς σήμερα εἶναι βοηθός τοῦ ραββίνου Fishman στή Συναγωγή τῆς Μόσχας.

Στό ίδιο κτίριο ἔδρεύει τό Γυμνάσιο Ἀννα Φράνκ. Ἀποτελεῖ τό διάδοχο τῶν δύο παλαιοτέρων Ἰσραηλιτικῶν Γυμνασίων ἀρρένων καί θηλέων πού ίδρυθηκαν τό 1919. Λειτουργεῖ σάν μικτό καί παρέχει μία τετραετή ἐκπαίδευση γιά νέους 14 — 18 ἔτων. Γιά ὅλλη μία φορά δέν ύπάρχουν ἀκριβή στοιχεία ἀλλά, ὅπως ἔγκυρες πηγές πληροφορούν, ὁ ἀριθμός τῶν μαθητῶν εἶναι μικρότερος τῶν 50.

Ἡ Κοινότης συντηρεῖ πολυάριθμα ταλμούντα τορά καί γεσούβιότερο Κετανότ. Ὑπάρχοντος τοῦ διαχωρισμοῦ Ἐκκλησίας καί Κράτους, τά θρησκευτικά μαθήματα τῶν παιδῶν πού παρακολουθοῦν τά κρατικά σχολεῖα, παρέχονται ἀπό τά θρησκευτικά δόγματα. Ἡ ἔγγραφή σ' αὐτά τά μαθήματα ἀνακοινώνεται στήν κοινοτική ἐφημερίδα, ὁ δέ ἀριθμός τῶν ἔγγεγραμμένων μαθητῶν δέν εἶναι γνωστός.

Κοινωνική πρόνοια

Πρόσφατα ἀνανεώθηκαν οι σχέσεις Κοινότητος μέ τήν AJDC¹⁷ καί λαβαίνει τακτική ἐνίσχυση γιά τήν ἔφαρμονή τοῦ κοινωνικοῦ τῆς ἔργου. Ἀπό τά παλαιότερα ύφισταμε-

Γενική άποψη του Έχαλ τῆς Συναγωγῆς στό Szeged.

να ιδρύματα μόνο λίγα έξακολουθοῦν καί λειτουργοῦν καί, βέβαια, σέ πολύ μικρότερη κλίμακα. Τά όρφανοτροφεῖα ἀγοριῶν καί κοριτσιῶν ἐπανεγκαταστάθηκαν φέτος σέ ἔνιατο οίκημα. Ἐκτός ἀπό τά όρφανά, τό ՚δρυμα στεγάζει καί παρέχει διατροφή καί ἐκπαιδευτική παρακολούθηση σέ παιδιά ἐπαρχιατῶν Ἰσραηλίτων πού φοιτοῦν στήν πρωτεύουσα.

Τό ἐκ 200 κλινῶν Ἐβραϊκό Νοσοκομεῖο καί ὁ Οἶκος Ἀνιάτων, ἔνα ἀπό τά τέσσερα προπολεμικά Ἐβραϊκά νοσοκομεῖα, συντηρεῖται ἀπό τήν Κοινότητα μέ τήν ἐπιχορήγηση τῶν ὑπουργείων Θρησκευμάτων καί Ὅγειενῆς, τά ὅποια συνεισέφεραν ἐπίσης στήν ἀπό μακροῦ ἀπαίτουμένη ἀνακίνιση καί ἐπισκευή του.

Ἡ Κοινότητα συντρέπει τρία γηροκομεῖα (δύο στή Βουδαπέστη καί ἔνα στή Szeged). Δύο ἔξ αὐτῶν ἐπί τού παρόντος ἐπισκευάζονται.

Ἐπί τῆς λίμνης Balaton λειτουργεῖ διενώνας, πού ἀρχικά ιδρύθηκε στής ἀρχές τού 1930 σάν ἔνα κέντρο διακοπῶν γιά τούς Ἐβραίους δασκάλους. Καί αὐτό ἔχει ἀνακινισθεῖ ὥπως δέ είναι δι μόνος τέτοιος χώρος μέ κασέρ τροφή, ἀποτελεῖ πόλο ἐλξεως γιά ἐπισκέπτες ἀπό ὅλη τή χώρα, ὡς ἐπίσης, καί τό ἔξωτερικό.

Τό κοινοτικό γραφεῖο γιά τήν κοινωνική πρόνοια ἐπιχρηγεῖ ἔνα μεγάλο ἀριθμό ἡλικιωμένων καί ἀπόρων Ἰσραηλίτων.

Πολιτιστική δράση

Ἡ Κοινότητα αἰσθάνεται ὑπερήφανη διότι κατέχει ἔνα ἀπό τά ἀρχαιότερα Ἐβραϊκά Μουσεῖα στήν Εύρωπη. ተ

πλούσια συλλογή του στεγάζεται δίπλα στήν κεντρική Dohany utca Συναγωγή, στό κτίριο ὅπου γεννήθηκε ὁ Θεόδωρος Ἐρτσελ. Μόλις πρόσφατα ἀνακοινώθηκε ὅτι τό κτίριο αὐτό θά ἀνακαινισθεῖ τή δέ δαπάνη θά καταβάλει τό κράτος. Τό Μουσεῖο δέχεται πολλούς ἐπισκέπτες ἀπό τό ἔωτερικό καί τό ἔξωτερικό.

Ἡ παγκοσμίου φήμης βιβλιοθήκη τοῦ Ραββινικοῦ Σεμιναρίου ἔχει ἐμπλουτισθεῖ μέ τήν κοινοτική βιβλιοθήκη, ἡ ὅποια διασώθηκε ἀπό τόν πόλεμο στήν ἀρχική της ἔδρα, τό οίκημα ἐνός πρώην Ἐβραϊκοῦ σχολείου.

Τό ἔθνικό Ἐβραϊκό Ἀρχεῖο συνεχίζει τή συλλογή ὑλικοῦ ἀξιού γιά ἀρχειοθέτηση: ἔνας δέ ἀπό τούς σκοπούς του είναι ἡ διαφύλαξη τῶν ἀρχείων τῶν ἐπαρχιακῶν Κοινοτήτων, πού ἔπαψαν νά λειτουργοῦν.

Ἡ χορωδία Karl Goldmarc τοῦ Ραββινικοῦ Σεμιναρίου ἐκτελεῖ τακτικά κονσέρτα ἐνώπιον Ἐβραϊκῶν καί μή - Ἐβραϊκῶν ἀκροατηρίων, καθώς ἐπίσης ἔχει δώσει κονσέρτα στή Βιέννη.

Μέ τή βοήθεια τοῦ Memorial Foundation of Jewish Culture¹⁷, ἡ Κοινότητα ἐκδίδει τή σειρά Monuments Hungariae Judaica, τόν ἑτήσιο Ὁδηγό, μονογραφίες γιά μεμονωμένες Κοινότητες καί ἔνα ἑτήσιο ἡμερολόγιο. Ὁ καθηγητής A. Scheiber, διευθυντής τοῦ Ραββινικοῦ Σεμιναρίου, είναι συνήθως δι συντάκτης τῶν διαφόρων ἐκδόσεων. Θά πρέπει νά προστεθεῖ ὅτι πολυάριθμα βιβλία Ἐβραϊκοῦ ἐνδιαφέροντος, φιλολογικά καί μή, ἐκδίδονται ἀπό τή γενική ἀγορά βιβλίων. Αύτά συμπεριλαμβάνουν πρωτότυπες ἐργασίες καί μεταφράσεις.

Ἡ «Uj Elet», ἡ κοινοτική δεκαπενθήμερη ἐφημερίδα, ἐκδίδεται ἀνελλιπώς, συνήθως σάν ἔξασέλιδη. Πέρα ἀπό τά κοινοτικά νέα καί εἰδήσεις ἀπό τό ἔωτερικό περιέχει πολιτικά καί λογότεχνικά ἀρθρα, κριτικές, μικρές Ιστορίες καί ποίηση. Τά προσωπικά νέα καί οι μικρές διαφήμισεις τής τελευταίας σελίδας, ἀπεικονίζουν τή ζωή τῶν Ἰσραηλίτων στήν Ούγγαρια.

Ἐπαφές μέ ἄλλους Ἰσραηλίτες

Ἀμέσως μετά τήν ἀπελευθέρωση τής Ούγγαριας, τό 1945, ἡ AJDC ἐστείλε μία ἀντιπροσωπεία καί προσέφερε γενναιόδωρη βοήθεια γιά τήν ἐνίσχυση τῶν ἐπιζησάντων, τήν ἐπανοικοδόμηση τῆς Κοινότητος, τῶν ἱδρυμάτων τῆς καί για νά βοηθήσει τήν ἀλιγιά. Ὁ ουγγρικός Ἐβραισμός συνδέεται μέ τό Παγκόσμιο Ἐβραϊκό Συνέδριο, (Π.Ε.Σ.) τό δόπο διατηροῦσε δικό του γραφεῖο στή Βουδαπέστη. Τό Π.Ε.Σ. ἀσχολοῦνταν τότε μέ τήν κοινωνική δράση καί ἐγκαθίδρυσε στήν Ούγγαρια πολυάριθμους παιδικούς οἶκους. Βοήθεια ἐφθασε, ἐπίσης καί ἀπό ἄλλους παγκόσμιους Ἐβραϊκούς ὄργανους: ORT, Agudat Israel, HIAS, κ.λπ. Γιά πρώτη φορά στήν Ιστορία του, τό 1948, δ

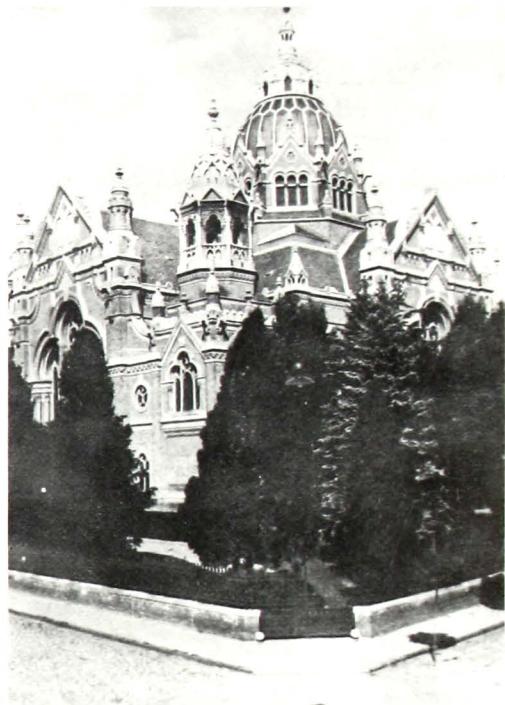
ούγγρικός Έβραϊσμός άπέστειλε μία άντιπροσωπεία στή Συνδιάσκεψη του Π.Ε.Σ. στό Montreux.

Μέ τήν άνοδο στήν έξουσία τοῦ καθεστώτος Rakosi οι έπαφές μέ τόν παγκόσμιο Έβραϊσμό περιορίσθηκαν δραστικά καὶ τελικά ἀπαγορεύθηκαν. Ὄταν ἀνῆλθ στήν έξουσία ὁ Janos Kadar, τό 1956, ἀρχισε μιά διαδικασία φιλελευθεροποίησεως πού ὀδήγησε στήν ἀνανέωση τῶν ἐπαφῶν τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος μέ τόν παγκόσμιο Έβραϊσμό. Κατά τά τελευταῖ ἔτη μέ τήν πλήρη συμπαράσταση τῶν Ἀρχῶν, ὁ ούγγρικός Έβραϊσμός ἀποστέλλει ἀντιπροσωπεία παρατηρητῶν στήσ συνεδριάσεις τοῦ Π.Ε.Σ. καὶ ἀντιπροσωπείες τοῦ Π.Ε.Σ. ἔχουν ἐπισκεφθεῖ ἐπανειλημένους τήν Οὐγγαρία. Πρό μερικῶν ἑβδομάδων τό Κεντρικό Συμβούλιο τῶν Οὐγγρών Ἰσραηλιτῶν ξεκίνησε τή διαδικασία γιά νά καταστεῖ πλήρες μέλος τοῦ Π.Ε.Σ.

‘Από κοινοῦ μέ τά δῆλα θρησκευτικά δόγματα, οι Ἰσραηλίτες συμμετέχουν πλήρως στήν κοινωνική καὶ πολιτική ζωή τῆς χώρας. Ὁ Ἀρχιραββίνος Dr. Salgo, ἔξελέγη πρόσφατα μέλος τοῦ Κοινοβουλίου καὶ ὁ πρόεδρος Hr. Heber ἔιναι μέλος τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου τῆς Βουδαπέστης. Ἡ Κοινότητα ἔχει ἀντιπροσώπους σ' ὅλους τούς κύριους ἔθνικούς ὄργανοις π.χ. Συμβούλιο τῆς Ειρήνης. Ἀρκετά μέλη τῆς κοινοτικῆς ἡγεσίας ἔχουν παρασημοφορθεῖ ἀπό τήν κυβέρνηση.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ «ΧΡΟΝΙΚΩΝ»

1. Ὁρθόδοξοι – στόν Ίουδαϊσμό, κατά τή μακραίωνη ἴστορία του, ἐμφανίσθηκαν ποικίλες τάσεις καὶ ρεύματα ἀναφορικά μέ τήν φιλοσοφική ἐρμηνεία τῶν διδασκαλιῶν του καὶ τήν ἐμπρακτή τήρηση τῆς θρησκείας. « Ὁρθόδοξοι », ἔνας σύγχρονος δρός, ἀποκαλοῦνται οἱ αὐστηρά παραδοσιακοί Ἰσραηλίτες.
2. Νεολόγοι – ἀποκαλοῦνται οἱ ἐκπρόσωποι στήν Οὐγγαρία τοῦ συγχρόνου Μεταρρυθμιστικοῦ Κινήματος, οἱ δοποὶ ἐπρέσβευαν, ἐν ἀντιθέσει πρός τούς ριζοσπαστικούς μεταρρυθμιστές, ἔναν ἥπο ἐκσυγχρονισμό τοῦ Ίουδαϊσμοῦ.
3. Ταλμούντ τορά – ὀνομασία τοῦ παραδοσιακοῦ στοιχείωδους θρησκευτικοῦ σχολείου.
4. γεσοιβότ, (ἐν. γεσοιβά) – ἡ παραδοσιακή ἀκαδημία Ιουδαϊκῶν μελετῶν, δην δίδεται ἐμφαση στή μελέτη τῆς ραββινικῆς λογοτεχνίας.
5. σεχιτά – ἡ Ιουδαϊκή μέθοδος σφαγῆς τῶν ἐπιτρεπομένων γιά κατανάλωση ζώων.
6. ἀλιγιά – κυρ. ἀνδος· δρός ἀποδιδόμενος στήν πρό τῆς ίδρυσεως τοῦ κράτους τοῦ Ἰσραὴλ μετανάστευση.
7. Κείλα, (ὴ Καάλ) – ἡ Συναγωγή καὶ, κατ' ἐπέκταση, ἡ Κοινότητα σάν σύνολο.

Ἡ Συναγωγή στό Szeged.

8. μινιανίμ, (ἐν. μινιάν) – ἀπαρτία ἀπό δέκα ἐνήλικους ὄντες Ἰσραηλίτες, ἀπαραίτητη γιά τήν τέλεση θρησκευτικῆς λειτουργίας.
9. Κασέρ – δρός ἀποδιδόμενος γιά κάθε τι πού εἶναι πλήρως σύμφωνο μέ τήν Ίουδαική νομοθεσία. Κατ' ἐπέκταση δρός χρησιμοποιεῖται σάν προσδιοριστικός τῶν θρησκευτικῶν ἐπιτρεπομένων τροφῶν.
10. Ματσότ – τά δύζμα τῆς γιορτῆς τοῦ Πέσαχ.
11. Μπερίτ μιλά – τελετή περιτομῆς.
- 12, 13. μπάρ μιτσβάτ καὶ μπάτ μιτσβά – τελετή ἐντλικιώσεως γιά ἀγόρια καὶ κορίτσια ἀντιστοίχως.
14. μικβότ, (ἐν. μικβέ) – τελετουργικό μπάνιο.
15. Χεβρά Καντίσα – τίτλος ἀποδιδόμενος σέ φιλανθρωπική δάσλεφότητα πού μεριμνᾶ γιά τήν ταφή καὶ τήν ἐν γένει ἀπόδοση τῆς ἐπιβεβλημένης τιμῆς πρός τούς νεκρούς, σύμφωνα μέ τό Ίουδαικό τυπικό.
16. AJDC – American Joint Distribution Committee, (ὴ «Joint»), σπουδαία φιλανθρωπική ὀργάνωση τῶν Έβραίων τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν.
17. Memorial Foundation of Jewish Culture – Ὀργανισμός ὑπαγόμενος στό Παγκόσμιο Έβραϊκό Συνέδριο, μέ ἀποστολή τήν πολιτιστική καὶ θρησκευτική ἀνύψωση τῶν ἀνά τόν κόσμο Ἰσραηλιτικῶν Κοινοτήτων.

1. ΠΕΡΙ ΕΒΡΑΙΩΝ

Άκροπολις: Μέ τίτλο «Τά „Απαντα τών διωχθέντων» δημοσιεύει τά παρακάτω: «Οπως διαβάζουμε, τά «„Απαντα» τών διωχθέντων άπό τους Ναζί Γερμανών, έδιδονται στή Γερμανία, μέ πρωτοβουλία τού δημοσιονίδιακού ύπουργειού Έρευνών, τό ίδρυμα Έβραιών Φυγάδων καί ένα άμερικανικό Ινστιντούτο Έρευνών. Ο πρώτος τόμος είναι ήδη έτοιμος καί περιλαμβάνει τά Βιογραφικά στοιχεία 4.000 περίπου προσωπικοτήτων τού πολιτικού καί έπιχειρηματικού κόσμου, που άναγκαστηκαν τότε νά έγκαταλείψουν τή ναζιστική Γερμανία. Τό 1981 – 82 θά είναι έτοιμος ο δεύτερος τόμος, που θά περιλαμβάνει έπιστριμονες, συγγραφεῖς καί καλλιτέχνες. Φυσικά σ' αυτή τήν άναφορά, πρωτεύοντα θέση έχουν οι Έβραιοι, όπου 278.000 άναγκαστηκαν νά έγκαταλείψουν τήν Γερμανία έπι Χίτλερ. Μόνον τό 1939, μετά τήν περίφημη «νύχτα τών κρυστάλλων», έφυγαν 78.000 Γερμανοεβραϊοί.

Άπο τά 4.000 πρόσωπα που άναφέρονται στόν πρώτο τιμητικό τόμο, μόνο το 46 % έπειστρεψε στή Γερμανία, μετά τήν κατάρρευση τού Χιτλερισμού. «Ένα 9 % πέθανε στήν έξορια, ένων 13 % συνελήφθηκαν πάτο τήν Γκεστάπο στά πλαίσια μυστικών άποστλων που είχαν άναβάτει. Οι αυτοεξόριστοι ζεχάστηκαν μετά τόν πόλεμο καί κάποιο ένδιαφέρον παρέμεινε μέχρι σήμερα ζωντανό μόνο γιά τήν λεγόμενη «λογοτεχνία τών έμιγκρέδων». Έτοι, δύο αυτό τό σκοτεινό κεφάλαιο τής σύγχρονης γερμανικής ιστορίας, παρέμεινε άνεξερεύνητο μέχρι τήν δημοσιεύση τού πρώτου αύτού τιμητικού τόμου». (5 – 12 – 1980).

Βήμα: «Μέ Θέμα ο έφησυχασμός δέν είναι άπαντηση στόν εύρωφασισμό» σημειώνει ο διπλωμάτης Καράτσης: Στό Παρίσι ή άστυνομία υποψιαζόταν μέχρι πρόσφατα διπλωμάτης η Βομβιστική έπιθεση ήταν τά μέλη τής άπαγορευμένης οργανώσεως «Έθνική καί Εύρωπαική Δράση». Ή συζυγος τού άρχιμαρτίνου τής Ρώμης μίλησε πρόσφατα γιά «κυριστικούς δεσμούς μεταξύ τής Μπολώνια, τού Μονάχου καί τού Παρισιού». Άπο τά ύψηλά κλιμάκια τής Ιταλικής άσφαλειας σχολιάστηκε ο διπλωμάτης η έγιναν τόσο κοντά ή μιά στήν άλλη, που άποκλείεται τό γεγονός νά μήν ήταν συντονισμένες. Ό πρωθυπουργός τού Ισαράχ Μεναχέμ Μπέγκιν δήλωσε πώς φοβάται μήπως άναστηθηκε πάλι κάποιο άγριο τέρας» (6 – 12 – 1980).

Μακεδονία: Ο Χ. Λαμπρινός, παρουσιάζοντας τό βιβλίο τού Χρ. Αλεξόπουλου «Έλληνες! Γκρής ή Έλλας!», σημειώνει, μεταξύ άλλων, άναφερόμενος στό κεφάλαιο γιά τίς άρετές τού «Έλληνος: «Κι' άν διαγραφέας έγκαταλείψεις όλα του τά έπιχειρήματα μπορεῖ ίσας νά στηριχθεῖ στής διαπιστωτες ή μάλλον άφορεμασίους τού Τσώρτσι που περιλαμβάνει πρίν άπο τόν πρόλογο στό βιβλίο του, όπου ο μεγάλος πολιτικός άναφέρεται στόν δύο λαούς που έπέζησαν άπο τήν αυγή τής ιστορίας μέχρι σήμερα, τούς «Έλληνες καί τούς «Έβραιος καί άπωδεκι νά έξηγήσει τό μυστικό τής έπιβιωσής τους μέ τό γνωστό βρετανικό φλέγμα άλλα καί τήν έπιτυμητική βαθύτητα πλαισιωμένη μέ βρετανικό χιούμορ: «Οι «Έλληνες συναγωνίζονται τούς «Έβραιοις γιά τά πρωτεία τής πιό πολιτικοποιημένης φυλής τού κόσμου. Ανεξάρτητα τού πόσο άπελπτηστική είναι ή κατάστασή τους ή πόσο σοβαρός είναι ή κίνδυνος γιά τή χώρα τους, βρίσκονται πάντα χωρισμένοι σέ πολλά κόμματα, μέ πολλούς άρχηγούς που μάχονται μεταξύ τους μέ τρομερή σκληρότητα... Και οι δύο φυλές έχουν έπιδειξει ικανότητα γιά έπιβιωση, παρά τούς άτελειωτους κινδύνους καί τά βάσανα άπο έξωτερικούς δυνάστες, που άντισταθμίζονται μόνο άπο τούς δικούς τους καυγάδες τίς βεντέτες καί τίς τρικυμίες... Προσωπικά έχω πάντα σταθεί στό πλευρό τους καί πιστεύω στήν άκατανίκητη δύναμη τους νά έπιζησουν άπο τήν έσωτερη φαγωμάρα καί τά παγκόσμια ρεύματα που άπειλούν τήν έξαφάνιση τους...» (9 – 12 – 1980).

Βήμα: Σε έρευνα τού Β. Μαθιόπουλου μέ θέμα «Ο δξονας τού αίσχους: Μεταξδς – Δοσίλογος – Γκεστάπο» άναφέρεται καί τό μνημόνιο τού Φόν «Έταντορφ, 4 Ιουλίου 1941, στό διπλού άναγράφεται γιά τούς «Έβραιοις διπλωμάτης, σημαίνοντες καί πλούσιοι είναι ήδη οι βρίσκονται στήν Αθήνα, ένων οι άριθμητικά πολύ περισσότεροι «Έβραιοι τής Θεσσαλονίκης είναι φτωχότεροι καί πιο άσθμοι. (10 – 12 – 1980).

Ιστορία: Σε έπιστολή του ό κ. Κυπαρίσσης γιά τήν «Εισβολή στήν Έπαρχια Κονίτσης», κατά τή διάρκεια τού πολέμου τού 1940, σημειώνει, μεταξύ άλλων: «Τήν ίδια νύχτα (28 – 10 – 40) ή διοικηση τής ήπειρωτικής, VIII Μεραρχίας συγκρότησε τό Απόστασμα Λεωνίς (Άντρη/Φρίζη Μαρδόχαιους – Ισαραγιτή Γιαννκήτη) μέ μονάδες: τό τάμων Κονίτσης, ήνα άλλα τάγμα πού βρισκόταν κείνη τήν ώρα στή Λάσιτα καί μιά πυροβολαρχία. Ήταν τό μετέπειτα περίφημο Απόστασμα Φρίζη πού έχει στό ένεργητικό του καί τήν κατάληψη τής Χόταβας (5 – 12 – 1940) κι έκείνη τού δύοκού κόμβου τής Κλεισούμας, μπρός στό Τεπελένι. (Δεκέμβριος 1980).

Θεσσαλονίκη: Δολοφονία «Έβραιοις ήγέτη στή Δ. Γερμανία: «Πρώην ήξιωματικός τού ισαραλινού στρατού καί ή σύντροφός του δολοφονήθηκαν στήν Δυτ. Γερμανία καί ή άστυνομία άνακοινώσε, δη μπορεῖ νά ύπάρχουν πολιτικά κίνητρα, κυρίως άντιστηματικά. Τά πτώματα τού Σόλμο Λεβίν, 66 έτών, καί τής 57χρονης Φρίντα Πέσκε βρέθηκαν στό σπίτι τού πρώπου τό πρωΐ. Καί τά δύο θύματα είχαν πυροβολήθει πολλές φορές στό κεφάλι. Ό Λεβίν, άρχηγός τής τοπικής έβραικής κοινότητας, είχε ύπηρετήσει στάν άκολουθος τού ισαραλινού ύπουργού δύμνης Μοσέ Νταγιάν, στόν πόλεμο τού Γιώρ Κιππούς τό 1973. Ήταν άπο τούς δραστήριους ύποστηρικτές τών «Έβραιων τής Βόρ. Βαυαρίας καί άρχηγος τής ένωσης γιά τήν χριστιανοεβραϊκή συνεργασία. Ή Πέσκε, με τήν διπλωμάτης δεσμό, ήταν χήρα τού Μίχαελ Πέσκε, πού ύπήρξε γιά χρόνια δήμαρχος τού «Ερλάγκε» (20 – 12 – 1980).

Εύθυνη: Σε άρθρο τού καθηγητού Γ. Δ. Δασκαλάκη άναφέρεται ότι «Οι δξεις τής Δύσεως (είναι) ένα σύνολο άπο desiderata μέ προέλευση τόν ιουδαϊκό, έλληνικό, ρωμαϊκό καί χριστιανικό πολιτισμό» (Δεκέμβριος 1980).

Θεσσαλονίκη: Παρουσιάζοντας τήν δόδο Βασιλίσσης Σοφίας τής Θεσσαλίκης άπο τό 1910 μέχρι σήμερα σημειώνει: «Λίγο πιό πάνω, άρχιζαν τά Τούρκικα καί πιό πάνω τά «Έβραικά νεκροταφεία. Ανάμεσα δέ σ' αυτά ήταν τό «άλανί» πού γινόταν ό «πετροπόλεμος» Έλληνων – «Έβραιων – Τούρκων» (24 – 12 – 1980)

Θεσσαλονίκη: Δημοσιεύει τήν πληροφορία ότι «Ο κυνηγός τών Ναζί» Σιμόν Βίζενταλ δήλωσε, ότι βρίσκεται στά ίχνη τού έγκληματία πολέμου Γιόζεφ Μενγκέλε, τού γνωστού «γιατρού τού θανάτου» τού τρομερού στρατοπέδου συγκεντρώσεως «Αουστρίτς. Σύμφωνα μέ τίς δηλώσεις τού Βίζενταλ, ό Μενγκέλε έμφανιστηκε γιά τελευταία φορά πρίν άπο έννεα έβδομάδες στήν Ούρουγουά. Ο Βίζενταλ διαθέτει δύο άτομα στή Νότια Αμερική γιά τήν άνακλυψη τού έγκληματία καί προσφέρει 50.000 δολλάρια γιά δοπιαδή-

ποτε πληροφορία πού θά δόγμασε στήν σύλληψή του. «Θέλω ή νά αύτοκτονήσει ή νά παραδοθεῖ στήν πλησιέστερη γερμανική πρεσβεία», δήλωσε δι Βίζενταλ» (24 – 12 – 1980).

Ταχυδρόμος: (Βόλου): Ρεπορτάζ άπο τά έγκαντα τῆς Λέσχης τῆς έκει Ισραηλιτικής Κοινότητος (31 – 12 – 1980).

Ηπειρωτικός Άγων (Ιωάννινα): Δημοσιεύει τό ιστορικό σημείωμα τού Ν. Σφενδόνη γιά τή «Γιορτή τῆς Σκηνοπηγίας τῶν Ἐβραίων Θεσσαλονίκης», πού ἐδημοσιεύθη στά «Χρονικά» τού Ὀκτωβρίου 1980 (6 – 12 – 1980).

Μακεδονία (Θ/νίκης): Μελέτη γιά τόν ἐμπρησμό τοῦ Ράιχσταγκ άπο τόν Χίτλερ. Ό ἐμπρησμός ἦταν ή ἀπαρχή τοῦ διωγμοῦ τῶν Ἐβραίων (6 – 1 – 1981).

2. ΠΕΡΙ ΙΣΡΑΗΛ

Αθηναϊκός Τύπος: «Στό 13ο Συνέδριο τῆς F.E.B.S. (Ομοσπονδίας Εύρωπαικῶν Βιοχημικῶν Ἐταιριῶν) πού δργανώθηκε πρόσφατα στό Ισραήλ ἔλαβαν μέρος πέντε Ἑλληνες ἐπιστήμονες τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν. Πρόκειται γιά τούς κ.κ. Κ. Καζάνη, Ν. Οικονομάκου, Θ. Σωτηρούδη, Φρ. Κολίση καὶ Κλ. Ισραηλίδη» (11 – 12 – 80).

Άπο τή ζωή
τῶν Κοινοτήτων

ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗ
ΚΟΙΝΟΤΗΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΨΗΦΙΣΜΑ

Τό Κοινοτικό Συμβούλιο συνελθόν ἑκάτως ἐπί τῷ θλιβερῷ ἀγγέλματι τοῦ ἀδοκήτου θανάτου τοῦ ἀειμνήστου ΙΣΑΑΚ ΝΕΦΟΥΣΗ, προσφέροντος ἐπί σειράν ἑταν πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς τάς Κοινοτικάς Ἐπιτροπάς καὶ Ιδρύματα

Αποφασίζει δυόφωνα

- ① Έκφράζει πρός τούς οἰκείους του τήν εἰλικρινή του λύπη γιά τήν ἀπώλειαν τοῦ τόσου ἀγαπητοῦ εἰς ὅλους Ισαάκ Νεφούση.
- ② Δωρίζει ἀντί στεφάνου εἰς μνήμην του τό ποσόν τῶν 5.000 δραχμῶν πρός τό Σχολεῖον τῆς Ι.Κ.Θ. καὶ τό ποσόν τῶν 5.000 δραχμῶν πρός τό Γηροκομεῖον Σ. Μοδιάνο.
- ③ Αποφασίζει νά παραστή σύσσωμον στήν κηδεία τοῦ μεταστάντος.
- ④ Τό παρόν νά δημοσιευθῇ στό περιοδικό «ΧΡΟΝΙΚΑ».

ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ

ΨΗΦΙΣΜΑ

Μέ τήν εύκαιρια πού ή κυρία ΛΟΥΪΖΑ ΑΒΡΑΑΜ, ἐκ Λαρίσης καταγομένη, γόνος τῆς παλαιᾶς καὶ ἀρχοντικῆς οἰκογενείας Μουσῶν Ἀβραάμ, εἰς ἐκπλήρωσιν ἐπιθυμίας της ὅπως φανῆ χρήσιμη στήν Κοινότητα ἀπεφάσῃ εἰς καὶ ἡρχισε ἡδη τήν ἑκτέλεσιν ἐργου ἐγκαταστάσει ἡ συστήματος ἡλεκτρικῆς θερμάσεως εἰς τήν Συναγωγήν τῆς Κοινότητος, διαπάντη τριακοσίων ὄγδοοντα χιλιάδων (280.000) δραχμῶν, ἀφιερώνουσα τήν δωρεάν αὐτήν εἰς μνήμη τῶν προσφιλῶν γονέων καὶ λοιπῶν συγγενῶν της.

Τό Διοικητικόν Συμβούλιον, καταφανῶς συγκεκινημένον ἐκ τῆς γενναιόφρονος χειρονομίας τῆς δωρήτριας, ἀποδεχόμενον μεθ' ικανοποίησεως τήν εύγενη προσφοράν της καὶ κατόπιν προτάσεως τοῦ Προέδρου, ἀποφασίζει διμοφώνως καί

Ψηφίζει

- ① Νά ἀνακηρυχθῇ ή Κα Λουΐζα Μουσῶν Ἀβραάμ, δωρήτρια τῆς Ισραηλιτικῆς Κοινότητος Λαρίσης καὶ νά ἑκφρασθοῦν πρός αὐτήν τά θερμά συγχαρητήρια, αἱ εύχαριστίαι καὶ ή εύγνωμοσύνη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου καὶ τοῦ συνόλου τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος καθώς καὶ αἱ εύχαι ὑπέρ τῆς μακροημερεύσεως της ἐν ὑγείᾳ καὶ εύτυχίᾳ ἴνα, ὑπό τάς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ, δυνηθῇ νά συνεχίσῃ τήν ἑπιτέλεσιν παρομοίων πράξεων εύποιας.
- ② Νά ἀντοιχισθῇ εἰς σημεῖον ἐντός τής Συναγωγῆς καὶ εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος αὐτοῦ εἰδική πινακίς.
- ③ Νά μνημονεύονται οἱ προσφιλεῖς συγγενεῖς της εἰς τήν Συναγωγήν κατά τάς κατανυκτικάς προσευχάς τῆς παραμονῆς τοῦ ΓΙΟΜ ΚΙΠΟΥΡ ἑκάστου ἔτους.
- ④ Νά ἐπιδοθῇ ἀντίγραφον τοῦ παρόντος εἰς τήν δωρήτριαν Κα Λουΐζα Μουσῶν Ἀβραάμ καὶ κοινοποιηθῇ τούτο πρός τό θρησκευτικόν προσωπικόν τῆς Συναγωγῆς διά τά καθ' ἐαυτό.

עץ חיים היא

Δένδρον ζωῆς εἶναι ἡ Τορά...

(Παροιμ. 3:18)